

ชุมชนและสถาปัตยกรรมเพชรบุรี *

(สมัยทวารวดี - สมัยอยุธยา)

1. ความนำ

การศึกษาเรื่องชุมชนและสถาปัตยกรรมเพชรบุรี ในที่นี้ เป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนเพชรบุรีตั้งแต่สมัยทวารวดีมาจนกระทั่งสมัยอยุธยา โดยศึกษาจากงานศิลปกรรม ซึ่งเน้นการศึกษาสถาปัตยกรรมเป็นหลัก อันที่จริงแล้ว ผู้ที่มีความสนใจในงานศิลปกรรมไทยนั้น คงจะรู้จักงานศิลปกรรมไทยในจังหวัดเพชรบุรีเป็นอย่างดี โดยเฉพาะงานศิลปกรรมสมัยอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม หรืองานปูนปั้นอันลือชื่อ

แต่น่าสังเกตว่างานศิลปสถาปัตยกรรมโบราณในจังหวัดเพชรบุรีนั้น จะมีอยู่ช่วงหนึ่งที่มีการผลิตผลงานที่มีคุณค่าชั้นเยี่ยมออกมามากกว่าช่วงเวลาอื่น ๆ ผลงานนั้นคือผลงานศิลปสถาปัตยกรรมที่ถูกผลิตออกมาระหว่างช่วงท้ายของสมัยอยุธยาตอนกลาง จนถึงช่วงอยุธยาตอนปลาย หรือประมาณสมัยพระเจ้าปราสาททอง จนถึงประมาณสมัยพระเจ้าบรมโกษฐ์ จึงน่าศึกษาว่าเหตุใดจึงเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้น อันที่จริงแล้ว งานสถาปัตยกรรมนั้นเป็นสิ่งที่สะท้อนถึง

ความต้องการของสังคม หรืออีกนัยหนึ่งสะท้อนสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและทางกายภาพ การศึกษา งานสถาปัตยกรรม จึงสามารถที่จะศึกษาได้ในฐานะที่เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม

ดังนั้น การศึกษางานสถาปัตยกรรมเพชรบุรีในที่นี้ จึงเป็นการศึกษางานสถาปัตยกรรมในลักษณะที่เป็นสิ่งสะท้อนทางวัฒนธรรม หรืออีกนัยหนึ่งศึกษาว่างานสถาปัตยกรรมนั้นมีพัฒนาการและมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นอย่างไร ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะศึกษาจากตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมทางศาสนาเป็นหลัก ด้วยเหตุที่สิ่งก่อสร้างทางศาสนานั้นมีการก่อสร้างกันอย่างต่อเนื่อง และมีจำนวนมากพอที่จะเป็นตัวอย่างให้ศึกษาในเชิงพัฒนาการทางวัฒนธรรมได้อย่างดีที่สุด

2. ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

จังหวัดเพชรบุรีตั้งอยู่ที่ละติจูด (Latitude) 12° 32' 45" เหนือลองจิจูด (Longitude) 99° 6' 8" ตะวันออก และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ไปทางทิศตะ-

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง "ศึกษาศิลปกรรมแบบประเพณีในจังหวัดเพชรบุรี" ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนวิจัย ประจำปีงบประมาณ 2531 จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และผู้เขียนได้ปรับปรุงข้อมูลจากบทความชื่อเดียวกันซึ่งได้นำเสนอต่อที่ประชุมในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง เพชรบุรี : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจัดโดยสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างวันที่ 29-31 สิงหาคม, 2534 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันตกเฉียงใต้ประมาณ 152 กิโลเมตร ขนาดของพื้นที่ประมาณ 6,356.91 ตารางกิโลเมตร จัดเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ปานกลาง โดยแบ่งเขตปกครองเป็น 6 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่

- 2.1 อำเภอท่าทาง
พื้นที่ 3,298.88 ตารางกิโลเมตร
- 2.2 อำเภอเขาย้อย
พื้นที่ 438.33 ตารางกิโลเมตร
- 2.3 อำเภอชะอำ
พื้นที่ 675.95 ตารางกิโลเมตร
- 2.4 อำเภอบ้านลาด
พื้นที่ 304.62 ตารางกิโลเมตร
- 2.5 อำเภอเมือง
พื้นที่ 290.07 ตารางกิโลเมตร
- 2.6 อำเภอบ้านแหลม
พื้นที่ 194.03 ตารางกิโลเมตร
- 2.7 กิ่งอำเภอหนองหญ้าปล้อง
พื้นที่ 1,160.00 ตารางกิโลเมตร

จากข้อมูลดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าตำแหน่งที่ตั้งของจังหวัดเพชรบุรีนั้นอยู่ตรงส่วนล่างของพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางของประเทศไทย และขณะเดียวกันก็อยู่บริเวณส่วนเหนือที่สุดของแหลมมลายูทางด้านอ่าวไทย แต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างภาคกลางกับภาคใต้จะเริ่มจากจังหวัดชุมพรลงมา

3. การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในระยะแรก

3.1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากการสำรวจของนักโบราณคดี ทำให้ทราบว่ามีการตั้งชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณจังหวัดเพชรบุรี ในยุคหินกลางและยุคหินใหม่

3.1.1 ยุคหินกลาง ได้พบเครื่องมือหินกระเทาะของมนุษย์สมัยหินกลาง 1 ชั้น ในถ้ำอำเภอเขาย้อย⁽¹⁾ อย่างไรก็ตามไม่พบโครงกระดูกของคน

สมัยนี้ ฉะนั้นจึงกล่าวได้เพียงกว้าง ๆ ว่ามีร่องรอยของคนสมัยหินกลางอยู่บริเวณอำเภอเขาย้อย เมื่อประมาณ 1,000 ปี ถึง 5,000 ปีมาแล้ว คนในสมัยนี้ยังกินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร แต่ต่างกับมนุษย์ยุคหินเก่าที่รู้จักหาสัตว์น้ำได้เก่งขึ้น และใช้เครื่องมือหินกระเทาะได้ดีขึ้น⁽²⁾

3.1.2 ยุคหินใหม่ ได้พบเครื่องมือหินขัดจำนวน 2 ชั้นในบริเวณอำเภอเมือง ได้แก่

(ก) ขวานหินขัดแบบเมลานีซอยด์ เป็นขวานหินที่มีปลายคมมน ปลายอีกข้างหนึ่งแหลม รูปคล้ายรูปไข่ รูปด้านตัดเป็นรูปไข่ มองด้านข้างบางและโค้งนักโบราณคดีจัดให้ขวานหินขัดเมลานีซอยด์อยู่ในกลุ่มเครื่องมือหินขัด ที่เรียกว่า PRE-AUSTRONESIAN และยังได้ให้ความเห็นต่อไปว่า คนพวกที่ทำหินขัดเมลานีซอยด์นี้ คงจะได้อพยพลงใต้เพราะได้พบขวานหินขัดแบบเดียวกันที่ประเทศมาเลเซีย เหตุการณ์นี้คงจะเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 5,500 ปีมาแล้ว⁽³⁾

(ข) ขวานหินมีบัว (Shouldered Adzes) ได้พบบริเวณอำเภอเมือง ขวานหินขัดชนิดนี้นักโบราณคดีให้ความเห็นว่าน่าจะมีถิ่นกำเนิดอยู่ในประเทศลาว และได้อพยพลงสู่ภาคใต้ในช่วงเวลาประมาณ 4,500 - 3,500 ปีมาแล้ว⁽⁴⁾

ฉะนั้น จึงพอสรุปได้ว่า ในช่วงระยะเวลาประมาณ 5,500 - 3,500 ปีมาแล้ว คงมีการอพยพของคนสมัยหินใหม่ลงสู่ภาคใต้⁽⁵⁾ ผ่านบริเวณตัวเมืองเพชรบุรีเป็นระยะ ๆ คนสมัยหินใหม่มีวิถีชีวิตที่พัฒนาขึ้น รู้จักขัดเครื่องมือหินให้เกิดความเรียบร้อยสวยงาม คนพวกนี้รู้จักทำการเพาะปลูก และเมื่อตายก็มีประเพณีฝังศพแล้ว

3.2 ชุมชนในสมัยประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ 8 - 16) ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของสมัยประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 นั้น⁽⁶⁾ เป็นช่วงการขยายตัวของวัฒนธรรมอินเดียเข้ามายังบริเวณตอนใต้ของแหลมอิน-

โตจีน ชุมชนในบริเวณภูมิภาคดังกล่าวได้พัฒนาตนเองขึ้นอย่างรวดเร็ว⁽⁷⁾ จนเกิดเป็นรัฐและได้เกิดพัฒนาการของอารยธรรมขึ้นในบริเวณภูมิภาคดังกล่าว

3.2.1 ชุมชนบริเวณคาบสมุทรมาเลย์ (พุทธศตวรรษที่ 8 - 12) บันทึกของจีนได้ให้ข้อมูลของชุมชนที่เกิดขึ้นในบริเวณภูมิภาคเอเชียอาคเนย์หลายชุมชน เช่น “ฟูนัน” ซึ่งเป็นรัฐที่ใหญ่และมีความสำคัญที่สุดในระยะการก่อตัวของอารยธรรมอินเดียในบริเวณภูมิภาคนี้⁽⁸⁾ ในบริเวณคาบสมุทรมาเลย์นั้นจีนได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ เอาไว้ในบันทึกเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 8 ว่ามีเมืองถึง 10 เมือง⁽⁹⁾ พลเมืองของเมืองเหล่านี้คงจะเป็นพวกมอญและขอม ผสมกับพวกโปรโต-มาเลย์⁽¹⁰⁾

เมืองที่สำคัญที่สุดในระยะนี้ได้แก่เมืองตันซุน⁽¹¹⁾ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการค้าระหว่างตะวันออกและตะวันตก และมีพื้นที่ครอบคลุมทั้งทางฝั่งทะเลอันดามันทางด้านตะวันตก และทางฝั่งอ่าวไทย ทางด้านตะวันออก Wales ให้ความเห็นว่าเมืองนี้คงมีขอบเขตอยู่ตั้งแต่บริเวณคอคอตกกระ อ่าวบ้านดอนลงมาทางใต้เรื่อยมาจนถึงบริเวณนครศรีธรรมราช และยังได้ให้ความเห็นว่าเมืองนี้มีอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์อยู่มาก⁽¹²⁾ บันทึกของจีนเองก็กล่าวเอาไว้ว่า ตันซุนมีพราหมณ์ชาวอินเดียอยู่ถึง 1,000 คน รวมทั้งพ่อค้าอินเดียอีก 500 ครอบครัว⁽¹³⁾ เมืองนี้คงจะเป็นเมืองขึ้นของฟูนันในช่วงระยะเวลาดังกล่าว⁽¹⁴⁾ เมืองต่อมาได้แก่เมืองพัน - พัน (Pan-Pan) คงจะตั้งอยู่บริเวณอ่าวบ้านดอน⁽¹⁵⁾ เมืองนี้มีความเจริญอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงพุทธศตวรรษที่ 12 และคงเป็นเมืองที่มีความเจริญขึ้นแทนที่เมืองตันซุน บันทึกของจีนได้ให้ข้อมูลว่า เมืองนี้มีความสำคัญ เพราะเป็นเมืองที่อยู่บนเส้นทางลัดข้ามคาบสมุทรมาเลย์⁽¹⁶⁾ เมืองพัน - พันมีกษัตริย์ชาวอินเดียซึ่งเคยเป็นพราหมณ์มาก่อน กษัตริย์องค์นี้ได้เข้ามาปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับกฎหมายของอินเดีย Wales ให้ความเห็นว่าเมือง พัน -

พัน คงจะได้รับอิทธิพลทั้งของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ⁽¹⁷⁾

3.2.1.1 **เส้นทางข้ามคาบสมุทรมาเลย์** จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าทั้งเมืองตันซุนและพัน - พัน ตั้งอยู่บริเวณที่ครอบคลุม **เส้นทางลัดข้ามคาบสมุทรมาเลย์** ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างอินเดียและจีน ฉะนั้นความเจริญเติบโตของเมืองทั้งสองคงมีความสัมพันธ์กับการค้าของทั้งสองประเทศอยู่มาก เส้นทางลัดข้ามคาบสมุทรมาเลย์ตอนล่าง (Trans-Peninsular Route) นี้อาจจะตั้งต้นที่ตะโกลา (Takola)⁽¹⁸⁾ หรือตะกั่วป่า แล้วข้ามมาฝั่งตะวันออกที่บริเวณอ่าวบ้านดอน ทำนองตรงกันข้ามจากบ้านดอนไปยังตะกั่วป่า เส้นทางนี้คงใช้กันมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 10 และจะมีความสำคัญมากขึ้น ระหว่างช่วงปีพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา เพราะเกิดมีโจรสลัดชุกชุมในบริเวณช่องแคบมะละกา ทำให้นักเดินทางต้องหลีกเลี่ยงไปใช้เส้นทางอื่น⁽¹⁹⁾ และเป็นเส้นทางที่นักเดินทางและพ่อค้าใช้กันมากที่สุด ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 13⁽²⁰⁾ บันทึกของจีนยังได้กล่าวถึงเส้นทางข้ามคาบสมุทรมาเลย์อีกเส้นทางหนึ่งอยู่ทางตอนเหนือของแหลมมาเลย์ ตั้งต้นจากแม่น้ำตะนาวศรี แล้วข้ามทิวเขาตะนาวศรีมายังฝั่งอ่าวไทย⁽²¹⁾ เส้นทางนี้น่าจะมีความสัมพันธ์กับบริเวณพื้นที่จังหวัดเพชรบุรีในปัจจุบัน

3.2.1.2 **เส้นทางเดินเรือผ่านคาบสมุทรมาเลย์** การเดินทางด้วยเรือในสมัยก่อนพุทธศตวรรษ ที่ 11 นั้นเป็นการเดินเรือตามชายฝั่งทะเลเป็นส่วนใหญ่⁽²²⁾ ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่สามารถผลิตเรือที่มีประสิทธิภาพดีที่จะทำให้เดินเรือในเส้นทางน้ำลึกได้ เส้นทางเดินเรือที่สำคัญบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคต้นของสมัยฟูนันหรือราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 7 นั้น เป็นการเดินเรือตามเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียบกับจีน โดยมีฟูนันเป็นชุมทางที่สำคัญ เนื่อง

จากพูนันนั้นตั้งอยู่ตรงตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางของเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียกับจีน เส้นทางการค้าทางทะเลดังกล่าวเป็นการเดินเรือที่ต้องผ่านคาบสมุทรมาเลย์ และการเดินทางนั้นต้องเลียบตามชายฝั่งคาบสมุทรมาเลย์ทั้งทางด้านตะวันตก (อ่าวอันดามัน) และทางด้านตะวันออก (อ่าวไทย) และบริเวณชุมชนเพชรบุรีก็คงจะเป็นจุดผ่านหรือจุดพักการเดินทางที่อยู่บนเส้นทางดังกล่าวด้วย ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 8 ข้อมูลจากบันทึกของจีนกล่าวว่า⁽²⁴⁾ ทูตจากพูนันได้เดินทางไปยังอินเดีย โดยขึ้นเรือจากเมืองโตกุลิ (ตะโกลา?) แล้วจึงเดินทางเลียบตามชายฝั่งทะเล และใช้เวลากว่าปีจึงถึงปากแม่น้ำคงคา และหากการเดินทางนั้นเริ่มจากตะโกลา (หรือตะกั่วป่า) จริง บันทึกดังกล่าวก็อาจให้ภาพรวมกว้าง ๆ ของการเดินทางจากปากตะวันตกของแหลมมาเลย์แล้วลัดเลาะไปตามชายฝั่งเบงกอลไปยังฝั่งอินเดียโดยใช้เวลานานกว่าปี อันอาจจะเป็นลักษณะเดียวกับการเดินทางตามชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย ซึ่งก็น่าจะต้องผ่านชุมชนเพชรบุรีเช่นกัน

การเดินทางเรือน้ำลึกโดยอาศัยลมมรสุมด้วยเรือที่มีประสิทธิภาพเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 11⁽²⁵⁾ และในช่วงเวลานี้เองชาวจีนก็ได้เริ่มขยายการค้าด้านพาณิชย์นาวีในบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้น⁽²⁶⁾ และชนพื้นเมืองก็ได้เริ่มเข้ามามีบทบาททางการค้าโดยตรงกับชาวจีนมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดความเจริญตามเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณรอบอ่าวไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 10 ถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 13⁽²⁷⁾ ความเคลื่อนไหวดังกล่าวน่าจะมีผลกระทบต่อความเจริญของชุมชนเพชรบุรีอยู่บ้างไม่มากก็น้อย และแม้ว่าจะมีการพัฒนาเส้นทางการเดินเรือน้ำลึกขึ้นแล้วก็ตาม ก็คงจะมีการใช้เส้นทางเดินเรือชายฝั่งทะเลกันต่อมาอีกด้วย

3.2.7.3 *รูปเคารพ* ในบริเวณแหลมมาเลย์นี้เองที่ได้มีการค้นพบประติมากรรมรูปเคารพรุ่นแรก ๆ ในประ-

เทศไทย ประติมากรรมรูปเคารพที่เก่าที่สุด น่าจะได้แก่รูปพระวิษณุ ซึ่งเป็นรูปเคารพในศาสนาฮินดู มีอายุราว ๆ พ.ศ. 900 - 1000 พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศิลปะร่วมสมัยกับศิลปะจากอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ (แบบอมราวดี)⁽²⁸⁾

เศียรพระพุทธรูปศิลา อายุราว ๆ พ.ศ. 950 - 1050⁽²⁹⁾ จัดเป็นศิลปะในศาสนาพุทธ (นิกายเถรวาท) รุ่นแรก พบที่อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นศิลปะแบบอินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้ หรือแบบอมราวดี

พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ศิลปะแบบอมราวดี เป็นประติมากรรมเนื่องในศาสนาพุทธ (นิกายเถรวาท) อีกองค์หนึ่ง พบที่อำเภอสุโขทัย จังหวัดนราธิวาส มีอายุราว ๆ พ.ศ. 1100 - 1150⁽³⁰⁾

ประติมากรรมรูปเคารพในลัทธิมหายานได้แก่ประติมากรรมสัมฤทธิ์รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร มีอายุราว ๆ พ.ศ. 1100 - 1150⁽³¹⁾

ประติมากรรมรูปพระวิษณุ 2 รูป อายุราว พ.ศ. 1150 - 1200 ซึ่งพบที่ชุมชนโบราณเวียงสระ อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพบที่เขาคู่พระนอน อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ย่อมแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อและความสำคัญของชุมชนทั้งสองได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม รูปพระวิษณุทั้งสองเป็นรูปเคารพซึ่งสร้างขึ้นตามคติซึ่งเป็นที่นิยมกันมากทางภาคใต้ของอินเดีย⁽³²⁾

3.2.7.4 *สรุป* การก่อตัวของชุมชนและวัฒนธรรมในบริเวณคาบสมุทรมาเลย์นั้น มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอินเดียและเส้นทางการติดต่อค้าขายระหว่างจีนและอินเดียเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียนั้น ก่อให้เกิดการจัดระเบียบของสังคม เกิดระบบการปกครองและความเชื่อแบบอินเดีย เรื่องความเชื่อนี้ย่อมยืนยันได้จากประติมากรรมรูปเคารพต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนการค้าขายนั้นย่อมทำ

ให้เกิดการสมาคมกับชุมชนภายนอกและเกิดการขยายตัวของชุมชนตลอดจนเกิดความเจริญทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมขึ้นมา การพัฒนาเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียกับจีน ทำให้เกิดเส้นทางคมนาคมลัดข้ามคาบสมุทรมาเลย์ ซึ่งทำให้การเดินทางรวดเร็วขึ้น และคงจะเริ่มมีความสำคัญขึ้นราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 10-11 เส้นทางข้ามคาบสมุทรมาเลย์อีกเส้นทางหนึ่งเป็นเส้นทางตอนเหนือของคาบสมุทรมาเลย์ เริ่มต้นจากมะริด-ตะนาวศรี แล้วข้ามทิวเขาตะนาวศรีมายังปากตะวันตกของแหลมมาเลย์ตอนบน เส้นทางนี้จะมีผลต่อพัฒนาการของชุมชนเพชรบุรีในระยะต่อมา

3.2.2 ชุมชนบริเวณตอนใต้ของที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง* (พุทธศตวรรษที่ 11-16 ชุมชนทวารวดี) เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 12 พระภิกษุจีนชื่อเหยียนจิง ซึ่งได้เดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนายังประเทศอินเดีย ได้บันทึกถึงอาณาจักรหนึ่งชื่อว่า “โถโล-โปตี้” ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของอีสานปุระ (ประเทศเขมร) และทิศตะวันออกของศรีเกษตร (ประเทศพม่า)⁽³³⁾

เมื่อ พ.ศ. 1214 พระภิกษุอึ้งจิง ซึ่งได้เดินทางไปสืบทอดพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ก็ได้กล่าวถึงประเทศหนึ่งชื่อ “ตูเหอเปอตี้” อยู่ทางตะวันออกของประเทศ “สิ้อลี้ฮาด้อหลอ”⁽³⁴⁾ ต่อมานักวิชาการได้ยอมรับกันว่าคำว่า “โถโลโปตี้” หรือ “ตูเหอเปอตี้” ตรงกับคำว่า “ทวารวดี” ซึ่งเป็นรัฐที่อยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย⁽³⁵⁾ ศูนย์กลางของทวารวดีจะอยู่ที่ใดนั้น ยังไม่เป็นที่ตกลงกันในหมู่นักวิชาการปัจจุบัน บางท่านได้เสนอว่า เมืองโบราณต่าง ๆ ในสมัยทวารวดี อาจจะเป็นเมืองที่เป็นอิสระต่อกัน แต่มีการติดต่อกันและมีรูปแบบทางศิลปกรรมและทางศาสนาที่สอดคล้องกันก็ได้⁽³⁶⁾ ชุมชนทวารวดีนั้น

มีความเจริญขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 11-16⁽³⁷⁾ และได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมแบบทวารวดีในบริเวณทุกภาคของประเทศไทย ชุมชนที่ได้พบหลักฐานทางโบราณวัตถุหรือศิลปกรรมสมัยทวารวดีนี้ มักจะตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำสำคัญ เช่น

เมืองหริภุญชัย (ลำพูน)	บริเวณลุ่มแม่น้ำปิง
เมืองศรีเทพ	บริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก
เมืองละโว้	บริเวณลุ่มแม่น้ำลพบุรี
เมืองจันทเสน (นครสวรรค์)	ตอนบนของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

นอกจากนี้แล้วยังได้มีการสำรวจพบชุมชนโบราณซึ่งมีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ว่าสร้างขึ้นในสมัยทวารวดีและอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างถึง 20 เมือง⁽³⁸⁾ ในจำนวนเมืองเหล่านี้มีเมืองสำคัญอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดเพชรบุรี 3 เมือง ซึ่งเกิดขึ้นบริเวณแม่น้ำสายสำคัญที่อยู่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา 2 สาย คือ แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง ได้แก่

เมืองอู่ทอง	ลุ่มแม่น้ำท่าจีน
เมืองนครชัยศรี (นครปฐม)	ลุ่มแม่น้ำท่าจีน
เมืองคูบัว (ราชบุรี)	ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง

3.2.2.1 เมืองอู่ทอง มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีรูปร่างเป็นเมืองหลายเหลี่ยมมุมมน ตั้งอยู่ริมแม่น้ำจะเข้สามพัน ซึ่งเป็นทางน้ำที่ติดต่อกับแม่น้ำท่าจีนและออกสู่ทะเลได้ นอกจากนี้แล้วยังอยู่ในตำแหน่งที่ติดต่อกับบ้านเมืองภายในได้ทั้งทางบกและทางน้ำ⁽³⁹⁾ ทางบกนั้นสามารถเดินทางไปออกด่านเจดีย์สามองค์ที่จังหวัดกาญจนบุรีและติดต่อไปยังพม่าได้⁽⁴⁰⁾ ส่วนทางใต้ก็สามารถติดต่อมายังพงศิก คูบัว และเพชรบุรีได้ ตาม

*ในที่นี้หมายถึงพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำสำคัญ 3 สาย ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี

แนวถนนทำอุโมง (41)

ที่เมืองอุทองนี้ได้พบซากโบราณสถาน ทั้งที่เป็นสถูปเจดีย์ และอาคารวิหาร สิ่งก่อสร้างเหล่านี้ส่วนมากก่อสร้างด้วยอิฐก้อนใหญ่ แต่ในบางกรณีก็ใช้ศิลาแลงก่อสร้างทั้งอาคาร เช่น ที่โบราณสถานหมายเลข 16 ส่วนโบราณสถานหมายเลข 13 นั้นมีผังลักษณะ 8 เหลี่ยม (42)

แผ่นภาพดินเผาสลักนูนรูปพระภิกษุครองจีวรแบบอมราวดี รูปกนิฐมศิวารกณ์แบบอินเดีย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9 - 10 แสดงให้เห็นถึงลักษณะงานศิลปกรรมซึ่งทำขึ้นในท้องถิ่นในระยะแรก ๆ และเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย (43)

ส่วนเสารธรรมจักรซึ่งพบที่โบราณสถานหมายเลข 11 และมีอายุราว ๆ พ.ศ. 1250 - 1300 (44) ก็แสดงให้เห็นถึงความสืบเนื่องอย่างมั่นคงของศาสนาพุทธนิกายหินยานในชุมชนแห่งนี้

เมืองอุทองคงเป็นชุมชนที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 8 - 10 และได้ถูกทิ้งร้างไปในราวพุทธศตวรรษที่ 16

3.2.2.2 เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) มีคูน้ำคันดินเป็นรูปสามเหลี่ยมมุมมน เป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีขนาดยาวประมาณ 6.1 กิโลเมตร เมืองนครชัยศรี ตั้งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำบางแก้วอยู่ต่ำจากเมืองอุทองลงมาทางใต้ แม่น้ำบางแก้วนั้นไหลจากทางตะวันตกเฉียงเหนือผ่านตัวเมืองไปทางตะวันออก ไปสู่ลำน้ำท่าจีน และติดต่อไปยังทะเลได้ (45) โดยตั้งอยู่ระหว่างลุ่มแม่น้ำสำคัญ คือลุ่มแม่น้ำแม่กลองทางด้านตะวันตก และลุ่มแม่น้ำท่าจีนทางด้านตะวันออก มีเส้นทางน้ำที่สามารถติดต่อกับชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำทั้งสองได้สะดวก ฉะนั้นจึงกลายเป็นเมืองสำคัญที่เชื่อมการเดินทางติดต่อระหว่างชุมชนในบริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลอง และลุ่มแม่น้ำท่าจีน (46)

เจดีย์จุลปะโทน (ยุคแรก) มีอายุราว ๆ พ.ศ. 1150 - 1200 มีภาพปูนปั้นและดินเผาประดับลาน

ประทักษิณ เป็นภาพพระบารมีของพระโพธิสัตว์ แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาลัทธิหินยานมีอิทธิพลอยู่ในขณะนี้ (47)

นอกจากนี้แล้วยังได้พบธรรมจักรศิลาจำหลัก ทั้งธรรมจักรของพุทธศาสนานิกายหินยาน (48) และ ไวษณพจักร (49) ธรรมจักรเหล่านี้คงมีอายุราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 13 - 14

เมืองนครชัยศรี คงเกิดขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 - 12 และเริ่มเสื่อมความสำคัญลงเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นไป (50)

3.2.2.3 เมืองคูบัว มีคูน้ำคันดินเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน มีวัดโขลงเป็นวัดกลางเมือง ลักษณะของรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ค่อนข้างสมบูรณ์ของคันดินแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างเมืองรูปสี่เหลี่ยมที่ประสบความสำเร็จมากขึ้น เมืองคูบัวตั้งอยู่บริเวณใกล้กับแม่น้ำอ้อม มีทางน้ำติดต่อถึงตัวเมือง จากแม่น้ำอ้อมสามารถเดินทางต่อไปยังแม่น้ำแม่กลองและออกทะเลได้ ส่วนการคมนาคมทางบกนั้น เมืองคูบัวก็อยู่ในแนวถนนอุทอง ซึ่งสามารถติดต่อทางเหนือไปยังเมืองอุทองและมาทางใต้ยังเมืองเพชรบุรีได้สะดวก (51)

เมืองคูบัวมีซากโบราณสถานอยู่ถึง 44 แห่ง ผังของเจดีย์หมายเลข 1 และ หมายเลข 40 นั้นมีลักษณะสี่เหลี่ยมด้านเท่าย่อมุม ซึ่งดูคล้ายกับผังของเจดีย์พระประโทนยุคแรก (พ.ศ. 1150 - 1200) (52)

ประติมากรรมที่สำคัญนั้นพบที่เจดีย์หมายเลข 40 เป็นประติมากรรมดินเผาภาพพระโพธิสัตว์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาลัทธิมหายานในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 (53)

คูบัวน่าจะเกิดขึ้นภายหลังนครชัยศรี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 และอาจจะสร้างตามแบบเมืองนครชัยศรีก็ได้ (54) ทั้งนี้เพื่อเพิ่มเมืองท่าที่อยู่ใกล้กับปากแม่น้ำแม่กลองขึ้นอีกเมืองหนึ่ง เมืองคูบัวคงจะเชื่อมความเจริญลงเมื่อทางน้ำเกิดตื้นเขินและเกิดเมืองราชบุรี

ซึ่งอยู่ใกล้แม่น้ำแม่กลอง และสามารถทำหน้าที่เป็นเมืองท่าได้สะดวกกว่าขึ้นมา⁽⁵⁵⁾

3.2.2.4 ประชากร นักวิชาการได้สันนิษฐานว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ในสมัยทวารวดีคงจะเป็นเชื้อชาติมอญหรือใช้ภาษามอญเป็นหลัก⁽⁵⁶⁾ โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ฝั่งตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานั้นได้พบจารึกภาษามอญที่วัดโพธิ์ร้าง นครปฐม เมื่อปี พ.ศ. 2479 จารึกนี้มีอายุเก่าไปถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12⁽⁵⁷⁾ อย่างไรก็ตามได้มีผู้ที่เสนอความเห็น่า ประชาชนของทวารวดีน่าจะเป็นชาติผสม โดยมีพวกมอญและไตเป็นหลัก⁽⁵⁸⁾ แต่ถึงแม้ว่าจะมีข้อคัดค้านกันในเรื่องของเชื้อชาติของประชากรก็ตาม ก็ยังอาจกล่าวได้ว่า ภาษามอญน่าจะเป็นภาษาที่สำคัญที่ผู้คนในภูมิภาคนี้ใช้กันอยู่ นอกจากนี้แล้วการสร้างงานศิลปกรรม⁽⁵⁹⁾ และสถาปัตยกรรมนั้น⁽⁶⁰⁾ ก็ยังได้รับอิทธิพลทางการช่างจากพวกมอญอีกด้วย

3.2.2.5 สรุป/ ชุมชนทวารวดีที่เมืองอู่ทอง เมืองนครชัยศรี และเมืองคูบัวนั้นมีลักษณะของการเติบโตของชุมชนที่คล้ายคลึงกัน คือมีการตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณพื้นที่ซึ่งเหมาะแก่การทำกิจกรรม เกษตรกรรมขนาดใหญ่ การเติบโตของชุมชนมีความสัมพันธ์กับที่ตั้งของเมืองซึ่งมีทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ ทำให้สามารถติดต่อกับชุมชนต่าง ๆ ได้สะดวก ทั้งยังมีทางน้ำซึ่งออกทะเลได้ นอกจากนี้แล้วชุมชนดังกล่าวยังได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย⁽⁶¹⁾ โดยเฉพาะพุทธศาสนานิกายหินยานนั้น นับเป็นความเชื่อถือหลักในชุมชน ส่วนพุทธศาสนานิกายมหายานและศาสนาพราหมณ์นั้นคงจะแพร่จากทางใต้ขึ้นมาโดยผ่านเพชรบุรี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 - 14⁽⁶²⁾

ลักษณะของการสร้างคูน้ำคันดินเพื่อกำหนดขอบเขตและเพื่อความปลอดภัยของเมืองตลอดจนความรู้ในเรื่องการคมนาคมต่าง ๆ รวมทั้งการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างทางศาสนา และการสร้างรูปเคารพต่าง ๆ แสดงให้เห็น

ว่าชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนที่มีการจัดระเบียบของสังคม และมีการจัดระเบียบทางกายภาพของเมืองเป็นอย่างดี จึงนับได้ว่าเป็นชุมชนที่มีอารยธรรมแล้ว

4. ชุมชนและสถาปัตยกรรมเพชรบุรี

ในช่วงระยะเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 - 16 นั้น บริเวณเพชรบุรีอยู่ระหว่างความเจริญทางวัฒนธรรมของชุมชนขนาดใหญ่ ทั้งบริเวณด้านเหนือ คือเมืองอู่ทอง เมืองนครชัยศรี เมืองคูบัว และบริเวณด้านใต้ คือชุมชนในบริเวณแหลมมะละยู การติดต่อระหว่างชุมชนต่าง ๆ ที่ต้องเดินทางผ่านเพชรบุรีและกระแสวัฒนธรรมที่สูงกว่าจากทางตอนเหนือและตอนใต้แน่นอนที่จะมีผลต่อพัฒนาการของชุมชนเพชรบุรีต่อมา

4.1 ชุมชนเพชรบุรีในสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 11 - 16) ปัจจุบันได้มีการสำรวจพบร่องรอยชุมชนโบราณสมัยทวารวดี ตามแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในเขตจังหวัดเพชรบุรี ดังนี้

4.1.1 บ้านหนองปรัง⁽⁶³⁾ ตำบลหนองปรัง อำเภอเขาชัย้อย ประมาณ 15 กิโลเมตร ได้พบธรรมจักรศิลา กวางหมอบ ระฆังหิน แท่นหินบดยา และยังคงมีซากโบราณสถานเป็นเนินอิฐขนาดประมาณ 4 เมตร และได้พบอิฐผสมแกลบขนาด 32 x 18 x 8.5 ซม. อีกด้วย

บ้านหนองปรัง คงจะเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 และเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับเมืองคูบัวมากที่สุด มีเส้นทางติดต่อทางบก โดยถนนท้าวอู่ทอง จากคูบัวผ่านหนองปรังไปยังตัวเมืองเพชรบุรี⁽⁶⁴⁾ ดังนั้นบ้านหนองปรังจึงน่าจะเป็นชุมชนที่ได้มีการติดต่อทางวัฒนธรรมกับเมืองคูบัวอย่างใกล้ชิด

4.1.2 บ้านเขากระฉิว⁽⁶⁵⁾ ตำบลท่ายาง อำเภอท่ายาง ปัจจุบันไม่มีร่องรอยของโบราณสถาน แต่เคยปรากฏในรายงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

พระนครคีรีว่า ได้พบโบราณสถานที่น่าจะสร้างในสมัยทวารวดี และยังมีอิฐผสมกลมขนาดใหญ่ ประมาณ $32 \times 16 \times 8$ ซม. จำนวนมากในบริเวณวัดเขากระจิว อันอาจจะเป็นอิฐที่ได้ถูกนำมาจากโบราณสถานซึ่งปัจจุบันได้ถูกทำลายลงไปแล้ว นอกจากนี้ยังได้พบโบราณวัตถุ ได้แก่ หินบด และตลับเคลือบสีขาว สมัยราชวงศ์ชอง (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18) จำนวน 3 ใบ และยังได้พบโบราณวัตถุสมัยสุโขทัยอีกด้วย

แหล่งโบราณคดีที่บ้านเขากระจิวนี้คงจะเป็นชุมชนที่มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 เป็นต้นมา บ้านเขากระจิวนี้มีพื้นที่ติดกับแหล่งโบราณคดีที่บ้านใหม่และบ้านมาบปลาเค้า ดังนั้นจึงอาจจะเป็นชุมชนเดียวกันก็ได้

4.1.3 บ้านใหม่⁽⁶⁶⁾ ตำบลท่ายาง อำเภอท่ายาง อยู่ห่างจากบ้านเขากระจิว ประมาณ 2 กิโลเมตร ได้เคยมีซากเจดีย์เป็นเนินอิฐขนาดใหญ่ อิฐนั้นมีขนาด $35 \times 20 \times 8$ ซม. และได้พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งซึ่งอาจจะเป็นเครื่องสังคโลก และยังพบเครื่องเคลือบพอร์ซเลน (Porcelain) ของจีน อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 อีกด้วย

นักโบราณคดีได้สันนิษฐานว่าบ้านใหม่น่าจะเป็นชุมชนที่มีการอยู่อาศัยกันมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 และยังมีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาถึงสมัยหลังอีกด้วย

4.1.4 บ้านมาบปลาเค้า⁽⁶⁷⁾ อำเภอท่ายาง มีพื้นที่ใกล้กับบริเวณบ้านเขากระจิว ได้พบซากโบราณสถานซึ่งอาจจะเป็นเจดีย์สมัยทวารวดีก็ได้ นอกจากนี้ ยังได้พบเนินอิฐซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเตาเผาโบราณ และเรียกกันว่า "บอมเตาอิฐ" ซึ่งอันที่จริงแล้วยังมิได้มีการศึกษากันอย่างจริงจังว่าเนินอิฐดังกล่าวนั้นคืออะไร ดังนั้นจึงอาจจะเป็นเตาเผาอิฐ หรืออาจจะไม่ใช่ก็ได้ อิฐผสมกลมที่ได้พบในบริเวณนี้มีเป็นจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่จะมีสภาพแตกหัก เพราะถูก

ไถคราดอยู่เสมอ อิฐที่มีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ 2 ก้อนเก็บไว้ ที่วัดมาบปลาเค้า มีขนาด $35 \times 20 \times 8$ ซม.

4.1.5 บ้านดอนเตาอิฐ⁽⁶⁸⁾ ตำบลปึกเตียน อำเภอท่ายาง เป็นบริเวณที่อยู่ห่างจากฝั่งทะเลประมาณ 2 กิโลเมตร ได้พบเนินโบราณสถานซึ่งยังไม่ทราบว่าเป็นอะไรแน่ และได้พบเศษภาชนะดินเผาและเครื่องเคลือบต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังได้พบกระดูกเคลือบสมัยราชวงศ์ชอง (พุทธศตวรรษที่ 17 - 18) แท่นหินบด และลูกปัดหิน (Banded Agate) สีขาวสลับลี้น้ำตาลขนาด 3×1 ซม.⁽⁶⁹⁾

ชุมชนที่บ้านดอนเตาอิฐนี้คงจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 และน่าจะเป็นบริเวณที่ถูกเลือกให้เป็นที่อยู่อาศัยอย่างถาวร เนื่องจากได้พบชั้นดินที่มีการทับถมกันของเศษภาชนะดินเผาจำนวนมากในบริเวณพื้นที่นี้

4.1.6 บ้านโคกเศรษฐี⁽⁷⁰⁾ ตำบลนายาว อำเภอชะอำ อยู่ห่างจากทะเลประมาณ 4 กม. ได้พบโบราณสถานที่บริเวณสำนักสงฆ์ทุ่งเศรษฐี สภาพโบราณสถานเป็นเนินอิฐขนาดใหญ่ ฐานกว้างประมาณ 20 เมตร อิฐผสมกลมมีขนาด $35 \times 17 \times 10$ ซม. และได้พบประติมากรรมปูนปั้นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามก็ยังไม่มีการศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับประติมากรรมปูนปั้นและโบราณสถานที่พบนี้ แต่จากการเปรียบเทียบโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่พบ กับโบราณวัตถุที่พบที่เจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม และที่พบที่เมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ทำให้อาจกำหนดอายุได้อย่างคร่าว ๆ ในขั้นต้นนี้ว่าโบราณสถานนี้ควรจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 16 โบราณสถานแห่งนี้อยู่ห่างจากตัวเมืองลงไปทางใต้ประมาณ 35 กม. นับเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดีที่อยู่ห่างจากบริเวณตัวเมืองลงมาทางใต้มากที่สุดเท่าที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้⁽⁷¹⁾

ชุมชนนี้คงมีเส้นทางเดินบกที่ติดต่อกับเมืองเพชรบุรีและคูบัวได้ เส้นทางนี้จะเลยลงไปทางใต้ติดต่อกับ

เขตอำเภอปราณบุรี อันจะเป็นทางที่จะแยกลงไปทางเมืองชุมพรหรือออกไปทางตะวันตกผ่านช่องทางด้านสิงขรไปยังตะนาวศรีและฝั่งทะเลอันดามันได้⁽⁷²⁾

4.1.7 อิทธิพลอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ 11 - 14) การติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนเพชรบุรีกับชุมชนภายนอกนั้น นอกจากการติดต่อกับชุมชนทวารวดีทางตอนเหนือของพื้นที่แล้ว ก็ยังมีร่องรอยที่แสดงให้เห็นถึงการแพร่ของวัฒนธรรมอินเดียมาจากแหล่งอื่น ๆ อีกดังนี้

ก. พระพุทธรูปแบบอมราวดี พระพุทธรูปองค์นี้ปัจจุบันอยู่ที่วัดเพชรพลี แต่มีได้พบที่บริเวณจังหวัดเพชรบุรี และ รองศาสตราจารย์ ศรีสักร วัลลิโภดมกล่าวว่าพื้นที่ซึ่งได้พบพระพุทธรูปองค์นี้คือบริเวณของทางข้ามเขาที่ปราณบุรี⁽⁷³⁾ หากเป็นเช่นนั้นจริงพระพุทธรูปแบบอมราวดีองค์นี้⁽⁷⁴⁾ (ควรมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9 - 12) ก็จะเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดที่จะแสดงให้เห็นถึงการแพร่ของวัฒนธรรมอินเดียในรูปของพุทธศาสนาจากชายฝั่งโคโรมางาดล (ฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดีย) ผ่านเส้นทางข้ามคาบสมุทรมะริด - ตะนาวศรี แล้วเดินทางข้ามเขาตะนาวศรีมายังบริเวณตอนเหนือของแหลมมะละยู⁽⁷⁵⁾

ข. เทวรูปวิษณุ เทวรูปองค์นี้เดิมเคยอยู่ที่วัดธอปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ เทวรูปแบบนี้เป็นรูปพระวิษณุที่ทรงสวมมงกุฎทรงกระบอก พระวิษณุองค์นี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระวิษณุที่พบที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีอายุราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 12⁽⁷⁶⁾ พระวิษณุจากวัดธอองค์นี้หากได้มาจากบริเวณเมืองเพชรบุรีจริงก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียในรูปของศาสนาฮินดู ซึ่งคงจะแพร่เข้ามาจากแหลมมะละยูตอนใต้ ราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 13 - 14⁽⁷⁷⁾ นอกจากนี้แล้วการพบพระวิษณุองค์นี้ยังอาจหมายถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนซึ่งนับถือฮินดูในบริเวณเมือง-

เพชรบุรีอีกด้วย⁽⁷⁸⁾

4.1.8 สรุปล ชุมชนเพชรบุรีในสมัยทวารวดีนี้คงจะมีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนอย่างถาวรและหนาแน่นขึ้นในราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ลักษณะทางกายภาพของชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ชุมชนยังกระจายตัวกันเป็นหย่อม ๆ มีการเติบโตของชุมชนตามธรรมชาติจึงมีลักษณะเป็นชุมชนบ้าน และไม่น่าที่จะเป็นชุมชนที่ใหญ่หรือมีความสำคัญมากนัก แต่ประชากรคงจะรวมตัวกันได้โดยมีศาสนาพุทธเป็นแกนกลาง

ชุมชนเพชรบุรีคงจะมีการติดต่อทางวัฒนธรรมกับบ้านเมืองที่มีวัฒนธรรมที่สูงกว่าที่อยู่ทางตอนเหนือขึ้นไป เช่น เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) เมืองคูบัว เป็นต้น การพบธรรมจักร กวางหมอบ และพระพุทธรูป ตลอดจนรูปปูนปั้นประดับศาสนสถานต่าง ๆ แสดงว่าชุมชนเพชรบุรีคงจะได้รับวัฒนธรรมทางความเชื่อถือในศาสนาพุทธนิกายหินยาน ตลอดจนวัฒนธรรมทางศิลปกรรมไปจากบริเวณดังกล่าว และต่อมาราว ๆ พุทธศตวรรษที่ 13 - 14 ก็คงจะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมอินเดียจากทางใต้ เช่น อิทธิพลฮินดู อีกด้วย บริเวณที่เป็นชุมชนที่หนาแน่นคงจะอยู่ที่บริเวณอำเภอท่ายางและบ้านโคกเศรษฐี อำเภอชะอำ ส่วนอีกบริเวณหนึ่งอยู่ที่หนองปรัง อำเภอเขาย้อย ซึ่งอยู่ใกล้กับคูบัวมากที่สุด โดยมีบริเวณพื้นที่ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมสำหรับทำการเพาะปลูกอยู่ที่หนองปรัง เขากะจิว บ้านใหม่ บ้านมาบปลาเค้า และบ้านโคกเศรษฐี ตามลำดับ การเติบโตของชุมชนนั้นคงจะเกิดจากการที่บริเวณนี้มีพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์และการเป็นจุดพักการเดินทางหรือชุมทางเล็ก ๆ ที่มีการเดินทางผ่านไปมาทั้งทางบก และทางน้ำ โดยเฉพาะการใช้เส้นทางถนนทำวอู่ทองเพื่อติดต่อไปยังบริเวณภาคใต้หรือการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร และข้ามทิวเขาตะนาวศรีมายังเพชรบุรี และเดินทางต่อไปยังบริเวณภาคกลางของประเทศไทย

หรือการเป็นจุดพักการเดินทางเพื่อการเติมเสบียงอาหารหรือน้ำจืดตามเส้นทางการเดินเรือเลียบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของแหลมมะลายู โดยที่บริเวณบ้านดอนเตาอิฐ อำเภอท่ายาง และบริเวณบ้านโคกเศรษฐี อาจจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สำคัญที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมแถบชายฝั่งทะเลก็ได้ อย่างไรก็ตามชุมชนนี้ก็ไม่น่าที่จะเป็นเมืองท่าค้าขายติดต่อกับต่างชาติหรือแหล่งพักสินค้าที่มีความเจริญมากแต่อย่างใด เนื่องจากไม่พบโบราณวัตถุจากต่างประเทศในสมัยทวารวดีที่มีจำนวนมากพอที่จะเป็นหลักฐานยืนยันได้⁽⁷⁹⁾

4.2 อิทธิพลเขมร (พุทธศตวรรษที่ 18)

อิทธิพลทางวัฒนธรรมของทวารวดีในดินแดนภาคกลางของประเทศไทยได้เริ่มอ่อนตัวลงตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 และเขมรได้เข้ามามีบทบาททางวัฒนธรรมในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15-18⁽⁸⁰⁾ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ได้เกิดมีเมืองใหม่ขึ้นหลายเมืองตามลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี เช่น เมืองราชบุรี เมืองโกสินารายณ์ เมืองสิงห์ เป็นต้น เมืองเพชรบุรีก็ได้ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ปรากฏแนวกำแพง ซึ่งเดิมคงเป็นกำแพงดินและยังมีวัดกำแพงแลง ซึ่งลักษณะแห่งการก่อสร้างบ่งบอกถึงอิทธิพลของเขมร หรือร่วมสมัยกับบายอนอย่างชัดเจน นอกจากนี้แล้วเมื่อปี พ.ศ. 2531 ยังได้มีการขุดพบรูปเคารพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (ไม่เปล่งรัศมี) ในบริเวณวัดกำแพงแลงอีกด้วย ตัวเมืองเพชรบุรีตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำเพชรบุรี แนวกำแพงมีความยาวด้านละประมาณ 1,200 เมตร หรือมีเนื้อที่ประมาณ 1.44 กม.² ลักษณะของกำแพงเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส⁽⁸¹⁾ ที่ตั้งของเมืองอยู่ตรงจุดที่การคมนาคมทางบกและทางน้ำมาตัดกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างกำแพงเมืองและวัดกำแพงแลงนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองสิงห์และเมืองโกสินารายณ์แล้วก็จะเห็นว่า วัดกำแพงแลงก็คือศาสนสถานกลางเมืองนั่นเอง

วัดกำแพงแลง ผังประกอบด้วยกลุ่มปราสาทจำนวน 5 องค์ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีปราสาทประธาน⁽⁸²⁾ อยู่ตรงกลาง มีแนวกำแพงก่อด้วยศิลาแลงล้อมรอบ มีสระน้ำอยู่ทางมุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือภายในบริเวณกำแพงวัด องค์ปราสาทล้วนสร้างด้วยศิลาแลงและปั้นปูนหุ้มประกอบ พระปราสาทองค์ทิศตะวันออกเป็นขุมประตู่ (โคปุระ) สร้างเป็นจตุรมุข ผนังมุขมีหน้าต่างปลอมสลักทึบให้แลเห็นลูกกรงลูกมะหวด มีปราสาทประดับที่สันหลังคามุข

ลักษณะของการสร้างเมือง สถาปัตยกรรม และแบบศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลเขมรของเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยหลายเมือง ทำให้นักวิชาการเชื่อกันว่าเมืองลพบุรี เมืองสุพรรณบุรี เมืองโกสินารายณ์ เมืองราชบุรี เมืองสิงห์ และเมืองเพชรบุรี เป็นเมืองที่ตรงกับเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในจารึกพระขรรค์⁽⁸³⁾ คือ ลโวบายปุระ สุวรรณปุระ คัมพูกัญญาณะ ชัยราชบุรี ศรัทธสิงห์บุรี และศรีชัยวัชรบุรี โดยที่เมืองศรีชัยวัชรบุรีก็คือเมืองเพชรบุรีนั่นเอง และยังเชื่อว่าข้อความดังกล่าวเป็นการยืนยันถึงพระราชอำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งได้แผ่เข้ามาถึงบริเวณภาคกลางของประเทศไทย อย่างไรก็ตามนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งยังเชื่อว่าเมืองดังกล่าวได้รับแต่เพียงอิทธิพลทางวัฒนธรรมเข้ามาเท่านั้น หาได้มีอิทธิพลทางการเมืองของเขมรในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวไม่

4.2.1 สรุป ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 นี้ชุมชนเพชรบุรีได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เพราะเหตุว่าได้มีการพัฒนาของชุมชนขึ้นทั้งทางด้านกายภาพและด้านสังคม มีการเปลี่ยนแปลงและขยายตัวจากชุมชนบ้านเป็นชุมชนเมืองอย่างแท้จริง การสร้างเมืองโดยการวางตำแหน่งของเมืองอยู่ใกล้แม่น้ำ⁽⁸⁴⁾ ตัวเมืองมีรูปร่างสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีศาสนสถานอยู่กลางเมืองและมีรูปเคารพเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร⁽⁸⁵⁾ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการระเบียบความเชื่อและแบบอย่าง

ทางศิลปสถาปัตยกรรมแบบวัฒนธรรมเขมร และคงจะมีการจัดระเบียบการปกครอง โดยมีผู้ปกครองเมืองขึ้นในระยะนี้แล้ว ที่สำคัญคือในขณะนั้นผู้ปกครองเมืองได้ยอมรับเอาศาสนาพุทธนิกายมหายาน เป็นความเชื่อหลักของเมืองแล้ว และเมืองเพชรบุรีในระยะนี้น่าจะมีการติดต่อกับชุมชนต่าง ๆ มากขึ้นกว่าในช่วงสมัยทวารวดีที่ผ่านมา

4.3 เพชรบุรีสมัยรัฐไทย (พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา) ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ประมาณปี พ.ศ. 1762)⁽⁸⁶⁾ อิทธิพลของเขมรในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเสื่อมลง และเป็นโอกาสของคนไทยที่ได้เริ่มสะสมอำนาจทางการเมือง จนมีกำลังเข้มแข็งขึ้นมาในบริเวณที่ตั้งมั่นอยู่ทางตอนเหนือของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

4.3.1 สมัยสุโขทัย⁽⁸⁷⁾ สุโขทัยเริ่มมีอำนาจทางการเมืองขึ้นในราวปี พ.ศ. 1796⁽⁸⁸⁾ ในปี พ.ศ. 1822 พ่อขุนรามคำแหงได้เสวยราชย์ต่อจากขุนบาลเมืองผู้เป็นพระเชษฐาธิราช พระราชมารดาที่มีความสำคัญยิ่งต่ออารยธรรมไทยของพ่อขุนรามคำแหงก็คือการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นในปี พ.ศ. 1826 และในจารึกซึ่งทำขึ้นในปี พ.ศ. 1835⁽⁸⁹⁾ โดยใช้ตัวอักษรไทยสุโขทัย และจารึกเป็นภาษาไทยนั้นได้มีการเอ่ยนามเมืองเพชรบุรีอยู่ด้วย โดยผู้จารึกได้กล่าวว่า พระราชอำนาจของพ่อขุนรามคำแหงทางทิศใต้ นั้น “.....เบื้องหัวนอนรอดคนที พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว”⁽⁹⁰⁾ การเอ่ยนาม “เมืองเพชรบุรี” ดังกล่าวเป็นหลักฐานที่แสดงถึงชื่อ “เมืองเพชรบุรี” ซึ่งปรากฏเป็นภาษาไทยครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย⁽⁹¹⁾ นอกจากนี้แล้วยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเพชรบุรีกับรัฐไทยเป็นครั้งแรกอีกด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 1837 บันทึกของจีนสมัยราชวงศ์หยวนได้กล่าวถึงเมืองเพชรบุรีว่า “คันมูตังแห่ง ปี ขานู้หลี่” ส่งคณะทูตนำบรรณาการไปในวัน

ที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 1837⁽⁹²⁾ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าในขณะนั้นเมืองเพชรบุรี มีเจ้าเมืองที่มีความสำคัญเป็นที่ยอมรับของจักรพรรดิขึ้นแล้ว และการติดต่อดังกล่าวน่าจะหมายถึงความสัมพันธ์ด้านการค้าระหว่างเมืองเพชรบุรีกับจีนอีกด้วย และความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนนี้อาจจะยืนยันได้จากการที่ได้พบภาชนะและเครื่องเคลือบสมัยราชวงศ์หยวน⁽⁹³⁾ ที่แม่น้ำเพชรบุรี และการพบเครื่องเคลือบสมัยสุโขทัยที่ย่อมแสดงให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างเมืองเพชรบุรีและสุโขทัยอีกด้วย จารึกเขากบ ซึ่งอาจจะจารึกขึ้นในราวปี พ.ศ. 1900⁽⁹⁴⁾ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของพระมหาเถรศรีศรีทราจุฬามณีตอนเสด็จกลับจากลังกาว่า “...สร้างพระมหาธาตุเล็กศาสนาธรรมในพระมหานครสิงหน... ใตดมสมสิงข้าว ข้ามมาลุดตะนาวศรีเพื่อเลือกเผาผู้คนดี... ..สิงหนที่ป รอดพระพุทธศรีอริยไมตรี เพชรบุรี ราชบุรี...”⁽⁹⁵⁾ ซึ่งหมายความว่าท่านได้เดินทางจากลังกาแล้วข้ามอ่าวเบงกอลมาที่ตะนาวศรีแล้วเดินทางต่อมาถึงเพชรบุรี ราชบุรี หลักฐานชิ้นนี้เป็นหลักฐานของไทยชิ้นแรกที่แสดงให้เห็นถึงการใช้เส้นทางทางการเดินทางจากลังกามาถึงตะนาวศรีแล้วข้ามช่องเขาตะนาวศรีมายังเพชรบุรี⁽⁹⁶⁾ และคงจะใช้เส้นทางถนนท้าวอุทองต่อไปยังราชบุรีอีกด้วย

4.3.1.1 สรุป ภายหลังจากที่วัฒนธรรมเขมรเสื่อมลงไปราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 แล้ว เพชรบุรีคงจะยังมีฐานะเป็นชุมชนเมืองที่มีความสำคัญอยู่เห็นได้จากการที่จารึกหลักที่ 1 ให้ข้อมูลว่าพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงผนวกเอาเมืองเพชรบุรีเข้าไว้ในอาณาเขตของสุโขทัย อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างรัฐสุโขทัยกับเมืองเพชรบุรีจะเป็นอย่างไรนั้นคงจะต้องศึกษากันต่อไป เนื่องจากปรากฏว่า จีนเองก็ได้ยอมรับความสำคัญของ “กันมูตัง” แห่งเมืองเพชรบุรีในปี พ.ศ. 1837 ด้วย ในสมัยสุโขทัยนี้การใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรเป็นทางคมนาคมติดต่อระหว่างฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของอินเดียนับกับบริเวณภาคกลางของประเทศไทย

โดยผ่านตะนาวศรีและผ่านเมืองเพชรบุรี คงจะเป็นเส้นทางที่เป็นที่รู้จักกันและมีการใช้ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อน ส่วนด้านการค้าในเมืองเพชรบุรีคงจะมีการติดต่อทางการค้ากับทั้งสุโขทัยและจีน และคงจะเริ่มบทบาทของเมืองท่าที่มีความสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลานี้

4.3.2 อิทธิพลอุทอง ศิลปกรรมแบบอุทอง นั้นโดยทั่วไปแล้วอาจมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 19 งานศิลปกรรมแบบอุทองในจังหวัดเพชรบุรีที่น่าสนใจ ได้แก่ เจดีย์แดงซึ่งอยู่ในบริเวณอำเภอบ้านลาด เจดีย์แปดเหลี่ยมในถ้ำเขาหลวง และพระพุทธรูปสุวรรณเขตหรือพระโต ซึ่งเดิมเคยอยู่ที่วัดสระตะพาน และปัจจุบันได้ถูกนำมาประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

4.3.2.1 เจดีย์แดง เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมทรงสูง มีซุ้มทั้งแปดทิศอยู่เหนือบัลลังก์ก่ออิฐไม่สอปูน

4.3.2.2 เจดีย์แปดเหลี่ยม (ในถ้ำเขาหลวง) มีขนาดค่อนข้างย่อม องค์เจดีย์ทรงสูง มีลักษณะแปดเหลี่ยมตลอดองค์ มีองค์ระฆังกลมอยู่ด้านบน ใต้องค์ระฆังเป็นซุ้มหรือเรือนแก้ว มีซุ้มจะระนำแปดทิศ และมีบัลลังก์แปดเหลี่ยม

เจดีย์ทั้งสององค์นี้มีลักษณะเด่นคือ เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมทรงสูง มีซุ้มจะระนำทั้งแปดทิศ ซึ่งเป็นแบบเจดีย์ที่จะพบได้เป็นส่วนมากตามเมืองต่าง ๆ ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่น เจดีย์วัดพระรูป สุพรรณบุรี เจดีย์รายแปดเหลี่ยมที่วัดมหาธาตุ ธรรมบุรี เจดีย์วัดพรหมาส ลพบุรี เป็นต้น อย่างไรก็ตามเจดีย์แดงและเจดีย์ในถ้ำเขาหลวงอาจจะถูกสร้างขึ้นก่อนสมัยอยุธยา หรือสมัยอยุธยาตอนต้นก็เป็นได้ และการก่อสร้างเจดีย์แบบแปดเหลี่ยมทรงสูงนั้นย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชนในเมืองเพชรบุรีกับเมืองต่าง ๆ ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย หรือบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำอโยธยา สุพรรณภูมิ มากกว่าความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับ

สุโขทัย

ส่วนพระสุวรรณเขตนั้นก็อาจสร้างขึ้นในช่วงเวลา ก่อนสมัยอยุธยา หรือสมัยอยุธยาตอนต้น และน่าจะเป็นสิ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบุคคลที่เป็นผู้สร้างพระพุทธรูปองค์นี้ได้เป็นอย่างดี

4.3.3 สมัยอยุธยา การศึกษาเรื่องชุมชนและสถาปัตยกรรมเพชรบุรีในสมัยอยุธยานี้ ผู้เขียนใคร่ขอ กำหนดช่วงระยะเวลาการศึกษาเป็น 3 ช่วง อันได้แก่⁽⁹⁷⁾

(ก) สมัยอยุธยาตอนต้น เริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าอู่ทองจนถึงสมัยพระชัยราชา (พ.ศ. 1893 - 2089)

(ข) สมัยอยุธยาตอนกลาง เริ่มตั้งแต่สมัยพระมหาจักรพรรดิ จนถึงสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2091 ถึง พ.ศ. 2198)

(ค) สมัยอยุธยาตอนปลาย เริ่มตั้งแต่สมัยเจ้าฟ้าชัย จนถึงสมัยพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พ.ศ. 2198 - พ.ศ. 2310)

4.3.3.1 สมัยอยุธยาตอนต้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ. 1893 และในปี พ.ศ. 1899 ก็ได้ปรากฏความในกฎหมายพระไอยการลักพา⁽⁹⁸⁾ เกี่ยวกับเรื่อง "...ข้าหนี่เจ้าไพร่หนี่นาย..." และเกิดเป็นเรื่องพิพาทกันขึ้นระหว่างพลเมืองของสุโขทัย กับ "...เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองสุพรรณบุรี..." ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่าอย่างน้อยที่สุดในปี พ.ศ. 1899 หรือหกปีหลังจากการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมืองเพชรบุรีก็ได้ถูกผนวกอยู่ในพระราชอาณาเขตของกรุงศรีอยุธยาแล้วอย่างสมบูรณ์ ในปี พ.ศ. 1912 พระรามาศวร ได้ทรงสถาปนาวัดพระรามขึ้นบริเวณหนองโสน และในปี พ.ศ. 1917 สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ก็ได้ทรงสถาปนา "วัดมหาธาตุ" ขึ้น ส่วนวัดราชบูรณะนั้น สถาปนาขึ้นโดยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ในปี พ.ศ. 1967

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี มีลักษณะเด่นของปราสาทเป็นแบบ 5 ยอด แต่องค์ปราสาทนั้นได้ถูกซ่อมแซมมาหลายครั้งจนกระทั่งปัจจุบันไม่สามารถทราบได้ว่ารูปร่างเดิมเป็นอย่างไร แต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงบันทึกไว้⁽⁹⁹⁾ ในปี พ.ศ. 2445 ว่าวัดมหาธาตุเมืองเพชรบุรีนั้นองค์พระธาตุได้ถูกซ่อมเอาไว้แต่ก่อสร้างใหม่ไม่ถูกตามแบบเดิมและเมื่อได้ทรงเห็นพระมหาธาตุที่ราชบุรีแล้วก็ทรงลงมติว่าเป็นแบบเดียวกันกับที่เพชรบุรี⁽¹⁰⁰⁾ ส่วน น. ณ ปากน้ำ⁽¹⁰¹⁾ ก็ได้ลงความเห็นว่าเป็นปราสาทที่วัดมหาธาตุเมืองเพชรบุรีนั้นเป็นปราสาทรุ่นเดียวกันกับที่วัดมหาธาตุราชบุรี สุพรรณบุรีและสิงห์บุรี

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาหตุจากผังแล้ว จะเห็นว่าผังของวัดมหาธาตุราชบุรีและเพชรบุรีมีความคล้ายคลึงกันมากจริง ๆ คือ มีองค์พระปราสาทประธานล้อมรอบด้วยระเบียงคต มีวิหารทางด้านทิศตะวันออก พร้อมทั้งวิหารน้อยอีก 2 หลัง ส่วนองค์พระปราสาทจะมีรูปร่างเช่นไรนั้นเป็นสิ่งที่ควรจะต้องศึกษากันต่อไป แต่ก็อาจจะกล่าวได้กว้าง ๆ ว่า ลักษณะของผังเท่าที่ปรากฏอยู่นี้เป็นลักษณะผังแบบอยุธยาตอนต้น ฉะนั้นวัดมหาธาตุวรวิหารที่เพชรบุรีนั้นคงจะถูกสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นนี้ การสถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นเป็นหลักของเมืองนั้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองเพชรบุรีกับกลุ่มเมืองในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย

ในปี พ.ศ. 1991 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงสถาปนาวัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้น ส่วนเจดีย์กลมแบบลังกานั้นสร้างในสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 นับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือวัฒนธรรมหลวงในการก่อสร้างศาสนสถาน

ชาวโปรตุเกสเข้ามาติดต่อกับสยามเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2054 ตรงกับรัชสมัยของพระรามาธิบดีที่ 2⁽¹⁰²⁾ โดยอัลบูเคอร์กได้ส่งร้อยโทดูอาร์เตเฟอร์แนนเดซ

(Duarte Fernandez) เข้ามาทำไมตรีกับสยามหลังจากที่ยึดมะละกาได้ การเดินทางจากอยุธยากลับไปยังมะละกานั้น เฟอร์แนนเดซ รายงานว่า ได้ใช้เส้นทางข้ามเขาตะนาวศรีไปยังเมืองตะนาวศรีแล้วจึงต่อไปยังมะละกา ส่วนทูตคนต่อมารายงานว่าการเดินทางข้ามคาบสมุทรมใช้เวลา 10 วัน เส้นทางข้ามคาบสมุทรมนี้ชาวยุโรปจะต้องเดินทางผ่าน Country of Three Hundred Peaks ซึ่งก็คือเขาสามร้อยยอดนั่นเอง⁽¹⁰³⁾

ในปี พ.ศ. 2054 นั้น Tome Prez ชาวโปรตุเกสก็ได้เดินทางไปยังอินเดียและมะละกาและได้ทำบันทึกเกี่ยวกับเมืองท่าสำคัญที่มีบทบาททางการค้าระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตกเอาไว้ และบันทึกนั้นได้กล่าวถึงเมืองเพชรบุรี (Peperim, Pepory) ว่าเป็นเมืองท่าที่สำคัญเมืองหนึ่งในเขตฝั่งตะวันออก นอกจากนี้แล้วยังเป็นเมืองที่มีเจ้าเมืองปกครองเยี่ยงกษัตริย์และยังมีสำเภาส่งไปค้าขายยังภูมิภาคต่าง ๆ ด้วย⁽¹⁰⁴⁾

ในสมัยพระไชยราชาธิราช ไทยกับพม่าก็เริ่มบาดหมางกัน และได้ทำสงครามกันเป็นครั้งแรกที่เมืองเชียงกรานและไทยได้ตีกองทัพพม่าแตกไปเมื่อปี พ.ศ. 2081⁽¹⁰⁵⁾ สงครามไทย-พม่าครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำให้เมืองเพชรบุรีมีบทบาทที่เกี่ยวกับการสงครามมากขึ้น เพราะเหตุว่าเป็นเมืองที่อยู่ในเส้นทางเดินทางทัพของพม่า

4.3.4 สรุป พระเจ้าอู่ทองได้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ. 1893 และอย่างน้อยที่สุดในปี พ.ศ. 1899 เมืองเพชรบุรีก็ได้ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาแล้ว การสถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นเป็นหลักของเมืองเพชรบุรีนั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างเพชรบุรีกับกลุ่มเมืองในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เพชรบุรีคงจะเป็นชุมทางหรือจุดผ่านของการเดินทางเช่นเดียวกันกับช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่เมื่อชาวยุโรปเริ่มเข้ามาติดต่อกับอยุธยา เส้นทางข้ามคาบสมุทรมที่ต้อ

เดินทางผ่านเพชรบุรีก็จะมีคนยุโรปรู้จักกันมากขึ้น บันทึกของ Tome Pirez ชาวโปรตุเกสเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันให้เราทราบว่าเพชรบุรีในราวปี 2054 นั้นเป็นเมืองที่มีเจ้าเมืองปกครองเยี่ยงกษัตริย์ และมีฐานะเป็นเมืองท่าสำคัญทางด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู และเป็นเมืองท่าขายฝิ่นทะเลที่มีความสำคัญในเชิงการค้าต่างประเทศอีกด้วย

4.3.3.2 สมัยอยุธยาตอนกลาง ไทยเสียดกรุงครั้งแรกให้กับพม่าในปี พ.ศ. 2112 และสมเด็จพระมหาธรรมราชาก็ได้เสวยราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้เมืองเพชรบุรีเกิดความวุ่นวายจากการรบกับเขมรถึงสองครั้งในปี พ.ศ. 2113 และปี พ.ศ. 2115 โดยที่ในปี พ.ศ. 2115⁽¹⁰⁶⁾ นั้นพระยาละแวกตีเมืองเพชรบุรีได้ และได้กวาดต้อนผู้คนไปเขมรเสียมาก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกอบกู้เอกราชให้ชาติไทยเป็นผลสำเร็จ และในปี พ.ศ. 2135 ก็โปรดให้เจ้าพระยาจักรียกทัพไปตีเมืองมะริดและเมืองตะนาวศรีกลับคืนมาจากพม่า ทั้งนี้เพื่อควบคุมเมืองท่าทางด้านอ่าวเบงกอลเอาไว้ นอกจากนี้แล้วก็ยังมีการค้ากับจีนและญี่ปุ่นอีกด้วย⁽¹⁰⁷⁾ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมะริดและตะนาวศรีนั้น John Davis ได้บันทึกเอาไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2143 นั้นมะริดและตะนาวศรีเป็นเมืองที่การค้ารุ่งเรืองมากและเป็นที่ยุ้จักกันทั้งในอังกฤษและยุโรปว่าเป็นเมืองท่าค้าขายทั้งเป็นจุดผ่านของการเดินทางจากอินเดียไปสยาม⁽¹⁰⁸⁾

ครั้นถึงรัชกาลพระเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2171 - 2173) ก็เกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นอีก เมื่อพระศรีศิลป์เป็นขบถของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพื่อจะเข้าไปแย่งราชสมบัติ แต่ในที่สุดก็ถูกจับได้และถูกประหารชีวิต สมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2173 เหตุการณ์วุ่นวายในอยุธยาตั้งแต่รัชกาลพระเชษฐาธิราช รวมทั้งการค้าที่ทรุดมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรม ทำให้เศรษฐกิจในตอนต้นรัชกาลอยู่ในสภาพตกต่ำ และในปี

2176 ไทยก็เกิดขัดแย้งกับพวกญี่ปุ่นจนกระทั่งการค้าต้องหยุดชะงักลง พระเจ้าปราสาททองทรงแก้ไขปัญหานี้โดยการฟื้นฟูการค้ากับฮอลันดาและจีน นอกจากนี้แล้วก็ยังได้ทรงส่งเสริมการค้าขายด้านชายฝั่งเบงกอล ทำให้เส้นทางคมนาคมระหว่างอยุธยา - มะริด - อินเดียมีความเจริญขึ้น⁽¹⁰⁹⁾ และเพชรบุรีก็เป็นเมืองที่อยู่บนเส้นทางคมนาคมดังกล่าวอีกด้วย นอกจากนี้แล้วพระเจ้าปราสาททองยังได้ทรงฟื้นฟูความรุ่งเรืองให้แก่ศิลปกรรมไทย มีความพยายามที่จะสะท้อนความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมไทยในงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์ โดยการเทียบเคียงกับอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของเขมร เช่นในรัชกาลนี้ได้มีการสร้างวัดไชยวัฒนารามและพระราชวังพระนครหลวงตามแบบศิลปกรรมขอม⁽¹¹⁰⁾ เป็นต้น

สภาพเศรษฐกิจของชุมชนเพชรบุรีในสมัยพระเจ้าปราสาททองคงจะมีการขยายตัวดีขึ้นเนื่องจากเป็นจุดที่อยู่บนเส้นทางการติดต่อค้าขายที่สำคัญ นอกจากนี้แล้วก็คงจะเป็นจุดพักการเดินทางอีกด้วย ดังนั้นพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณารามก็อาจจะถูกสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัวเข้มแข็งขึ้นตลอดจนมีการฟื้นฟูศิลปกรรมไทยขึ้นอีกด้วย

วัดใหญ่สุวรรณาราม พระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณารามคงจะถูกสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททองนี้ พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตัวโบสถ์ตั้งอยู่บนพื้นสูงที่ทาลดชั้นเป็น 2 ชั้น ชั้นแรกเป็นที่ตั้งของโบสถ์มณฑปหลาย ชั้นที่สองเป็นที่ตั้งของตัวโบสถ์ ฐานโบสถ์ก็มีลักษณะแอ่นโค้งเป็นท้องสำภา ผนังด้านข้างที่บ ด้านหน้ามีประตู 3 ช่อง ส่วนด้านหลังมี 2 ช่อง ด้านข้างของตัวโบสถ์มีเสาพะไลด้านละ 7 ต้น รองรับชายคาปีกนกทั้งสองด้าน โครงหลังคาเป็นโครงช่อตึกตาแบบโบราณ มุงกระเบื้องลักษณะหลังคาทำลาดลงเป็น 2 ชั้น หน้าบันปูนปั้นทางทิศตะวันออกเป็นลายก้านขดและช่อหางโถล้อมรอบ

ตัวครุฑ ทางทิศตะวันตกทำเป็นลายกนกเปลวและช่องทางโค้งล้อมรอบตัวเทพีอสูร ภายในพระอุโบสถ มีเสาสีเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองจำนวน 10 ต้น บนเสาทุกต้นมีลายไทยเขียนประดับผนังทั้ง 4 ด้านเขียนภาพจิตรกรรมเทพชุมนุม พระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นสมัยอยุธยา ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 2.20 ม.

พระอุโบสถหลังนี้มีลักษณะที่สง่างาม แบบอาคารถูกกำหนดขึ้นด้วยบุคคลที่มีความรู้ ความชำนาญอย่างแท้จริง และอาจจะสร้างขึ้นโดยช่างหลวงก็ได้

4.3.3.2 สรุป/ สมัยอยุธยาตอนกลางนี้สภาพสงครามและการที่ผู้คนถูกกวาดต้อนไปเมืองเขมรในปี พ.ศ. 2115 คงจะทำให้เมืองเพชรบุรีในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2113 - 2115 เกิดความระส่ำระสายอย่างหนัก สภาพเศรษฐกิจคงจะไม่ค่อยดีนัก การก่อสร้างอาคารทางศาสนาจะจ้งกัน บทบาทของเมืองเพชรบุรีกลายเป็นเมืองป้อมค่าย ชุมชนเพชรบุรีคงจะมีความสงบและคึกคักยิ่งขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททอง เมื่อมีการสนับสนุนการค้าด่านมะริด - ตะนาวศรีให้ขยายตัวขึ้นอีก เส้นทางคมนาคมระหว่างอยุธยา - มะริด - อินเดีย มีนักเดินทางใช้มากขึ้น ผู้ที่เดินทางผ่านเมืองเพชรบุรีก็คงจะเพิ่มมากขึ้น และเมื่ออยุธยากลับไปฟื้นฟูการค้ากับฮอลันดาและจีน ก็คงจะมีการใช้ท่าเรือที่เพชรบุรีมากขึ้น นั่นย่อมหมายถึงการขยายตัวด้านการค้าระหว่างประเทศอีกด้วย วัดใหญ่สุวรรณารามคงจะถูกสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นในช่วงเวลานี้และคงจะเป็นจุดเริ่มต้นแห่งยุคทองของศิลปกรรมเมืองเพชรบุรี

4.3.3.3 สมัยอยุธยาตอนปลาย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงขึ้นครองราชย์ เมื่อปี พ.ศ. 2199 ได้ทรงสานต่อนโยบายที่ส่งเสริมการค้าขายทางด่านมะริด - ตะนาวศรี ในตอนต้นรัชกาลนั้นปรากฏว่า ตั้งแต่ตัวพระคลังสินค้าไปจนถึงเจ้าเมืองตะนาวศรี มะริด เพชรบุรี ปราณบุรี ภูเขาบุรี นายเรือสำเภาลวง ตลอดจนผู้ดูแลผลประโยชน์ของสมเด็จพระนารายณ์ฯ ที่ตั้งไว้ตาม

เมืองท่าฝั่งอินเดียล้วนแต่เป็นแขกมะหะหมัดทั้งสิ้น⁽¹¹¹⁾ แต่ในปลายรัชกาลนั้นชาวฝรั่งเศสจะเข้ามามีอิทธิพลและควบคุมเมืองสำคัญเอาไว้คือ มะริด บางกอก การติดต่อทางการทูตระหว่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศสนั้นเป็นพระราชภารกิจที่เด่นที่สุดของกษัตริย์ไทยพระองค์นี้และอิทธิพลศิลปะตะวันตกก็จะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้เอง

ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาเมืองไทยในปี ค.ศ. 1662 (พ.ศ. 2205) เป็นครั้งแรก นำโดยพระสังฆราชแห่งเบริธ (ปีแอร์ มารี ลังแบร์ต เดอลาม็อด) ได้ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรจากมะริดผ่านมายังเพชรบุรี และเมื่อถึงเพชรบุรีในวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2205 ก็มีบันทึกว่า “.....เมืองนี้เป็นเมืองใหญ่และมีกำแพงก่ออิฐ.....”⁽¹¹²⁾ เมื่อมาถึงเมืองไทยแล้วคณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสพิจารณาเห็นว่าเมืองไทยควรเป็นที่ตั้งทำการเผยศาสนาได้ดีกว่าที่อื่น จึงอาศัยอยู่ในอยุธยาตั้งแต่บัดนั้น ทั้งบาทหลวงรูปหนึ่งชื่อบาทหลวงโทมาสซึ่งมีความรู้ทางวิชาการก่อสร้างก็ได้เข้ารับราชการกับสมเด็จพระนารายณ์ฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2208⁽¹¹³⁾ ต่อมาระหว่างปี พ.ศ. 2226-2230 ไทยและฝรั่งเศสได้ส่งราชทูตติดต่อกัน ฝรั่งเศสได้ขอให้ไทยมอบสิทธิในการครอบครองเมืองบางกอกและเมืองมะริดให้แก่ฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2231 ได้มีหลักฐานว่าชาวฝรั่งเศสได้คาดหมายถึงการยึดอำนาจในไทยแล้ว โดยได้เตรียมแผนการที่จะยึดสยามและยึดพริบพลี เพราะเหตุว่าพริบพลีนั้น “.....มีข้าวอุดมสมบูรณ์ และยังมีวัวและพานะต่าง ๆ อีกมาก.....”⁽¹¹⁴⁾ บาทหลวงเดอรัวซีกก็ได้บันทึกเอาไว้ว่าเมืองเพชรบุรีนั้น เป็นเมืองท่าส่งข้าวและฝ้ายเป็นสินค้า⁽¹¹⁵⁾

การเดินทางติดต่อกันระหว่างมะริดผ่านเพชรบุรีไปยังกรุงศรีอยุธยาและลพบุรีนั้น คงจะเป็นเส้นทางที่ชาวตะวันตกรู้จักกันดีมากที่สุด เพราะรวดเร็วว่าการเดินทาง

โดยใช้เรือ เซเบเนต์ บันทึกว่าการเดินทางนั้นใช้เวลาประมาณ 17 วัน⁽¹¹⁶⁾ เฉพาะการเดินทางจากเพชรบุรีไปมะริดนั้นใช้เวลา 6 วัน⁽¹¹⁷⁾ ฉะนั้นจากหลักฐานของชาวฝรั่งเศสจะเห็นได้ว่าเมืองเพชรบุรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ นั้นเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ เป็นทั้งชุมทางและเมืองท่าที่สำคัญ

พระเพทราชาขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2231 หลังจากที่ได้ขับไล่พวกฝรั่งเศสออกจากเมืองไทยเป็นผลสำเร็จ แต่ในปี พ.ศ. 2241 นั้นเอง บาดหลวงตาซาร์ตก็เข้ามาติดต่อกับพระเพทราชาอีกครั้งหนึ่ง การเจรจากันนั้นมีเรื่องการค้าตั้งคลังสินค้าฝรั่งเศสที่เมืองเพชรบุรี และการสร้างป้อมที่เมืองมะริดรวมอยู่ด้วย แต่พระเพทราชาไม่ทรงตกลงด้วย⁽¹¹⁸⁾ ฉะนั้นจะเห็นว่าเมืองเพชรบุรีก็ยังคงเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญอยู่ในสายตาของฝรั่งเศส ในสมัยพระเพทราชามีผลงานด้านจิตรกรรมฝาผนังที่สำคัญซึ่งเขียนขึ้นที่ตำหนักพระพุทธรโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดอยุธยา ภาพตอนหนึ่งเป็นภาพการเดินทางไปบูชาพระพุทธรบาทที่ลังกาของพระพุทธรโฆษาจารย์ นอกจากนี้ก็ยังมีภาพแสดงคติการบูชาพระพุทธรบาทที่วัดไผ่ล้อมและวัดเกาะแก้วสุทธาราม เช่นเดียวกัน โดยที่ภาพที่วัดไผ่ล้อมนั้นเป็นภาพที่ใช้เทคนิคปูนปั้นขนาดใหญ่เต็มผนัง

วัดไผ่ล้อม อุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังมีลักษณะเป็น 2 ตอน คือ ตัวอุโบสถและห้วงท้ายอุโบสถซึ่งมีภาพปูนปั้น ฐานอุโบสถมีลักษณะโค้งคล้ายท้องสำเภา

น. ณ ปากน้ำ เคยให้ความเห็นเกี่ยวกับอายุของวัดไผ่ล้อมว่าคงจะสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยพระเพทราชา⁽¹¹⁹⁾ ส่วน รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม มีความเห็นว่าลวดลายปูนปั้นนั้นคงจะทำขึ้นราวสมัยพระเจ้าท้ายสระหรือสมัยพระเจ้าบรมโกศ⁽¹²⁰⁾ สำหรับโบสถะนั้น น. ณ ปากน้ำ ให้ความเห็นว่าเป็นแบบโบสถามสมัยพระเพทราชา⁽¹²¹⁾ อย่างไรก็ตาม

ลักษณะของผังพระอุโบสถซึ่งมีเสาร่วมในนั้น เป็นระเบียบของผังพระอุโบสถและวิหารที่พบมากในสมัยอยุธยาตอนต้น ฉะนั้นวัดไผ่ล้อมอาจเป็นวัดเก่าแก่ที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์กันมาหลายครั้งในสมัยอยุธยาตอนปลาย หรืออาจจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายก็ได้ ภาพปูนปั้นที่ผนังห้วงท้ายอุโบสถเป็นภาพเล่าเรื่องการนมัสการรอยพระพุทธรบาทบนเขาสุมนภูฏ และเรื่องพุทธประวัติ ภาพนี้เป็นภาพแสดงคติการบูชาพระพุทธรบาทที่ใช้เทคนิคปูนปั้นที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสมัยอยุธยา การสร้างภาพตามคติการบูชาพระพุทธรบาท ย่อมแสดงความสัมพันธ์ในด้านคติความเชื่อระหว่างอยุธยากับเพชรบุรีอย่างเห็นได้ชัด และการสร้างภาพปูนปั้นที่มีขนาดใหญ่เช่นนี้ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรู้ ความชำนาญและการพัฒนาผลงานของสกุลช่างเพชรบุรีอีกด้วย

4.3.3.3.1 สมัยพระเจ้าเสือ ตำนานของวัดใหญ่สุวรรณารามกล่าวว่า ในสมัยพระเจ้าเสือ (พ.ศ. 2246 - 2251) สมเด็จพระสังฆราชแดงโมซึ่งชาติภูมิของท่านเป็นชาวเพชรบุรีได้มาทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัด และพระเจ้าเสือได้ทรงพระราชทานพระตำหนักให้มาปลูกเป็นศาลาการเปรียญอีกด้วย เอกสารหลายเล่มได้ยอมรับว่าสมเด็จพระสังฆราชแดงโมนั้นน่าจะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จริง และน่าจะเป็นพระสังฆราชองค์เดียวกันกับที่ได้เป็นแม่จายกเครื่องมณฑลที่พระพุทธรบาทในสมัยพระเจ้าเสือ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง พระสังฆราชแดงโมน่าจะเป็นสัญลักษณ์ของพระสงฆ์ซึ่งเป็นช่างและทำนุบำรุงงานช่างศิลปกรรม ตลอดจนเป็นตัวอย่างของผู้นำของสกุลช่างศิลปกรรมเพชรบุรี ซึ่งมักจะมีจุดกำเนิดอยู่ที่วัด อย่างไรก็ตาม การบูรณะปฏิสังขรณ์วัดใหญ่สุวรรณารามในสมัยพระเจ้าเสือจะมีอะไรบ้างนั้นไม่มีรายละเอียดหลงเหลือให้ทราบได้

ศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม มีลักษณะเป็นมณฑปไม้ กว้าง 9.60 เมตร ยาว

29.90 เมตร เครื่องบนเป็นโครงสร้างไม้ขนาดใหญ่แบบเครื่องประดู่ หลังคาทรงจั่วมีปีกนกโดยรอบสามชั้นมุงด้วยกระเบื้องกาบูน มีคันทวยรองรับชายคา คันทวยแบบนี้เรียกว่า คันทวยหน้าตักแทน หลังคาประดับช่อฟ้าใบระกา และหางหงส์ มุขประเจ็ดติดรวงผึ้ง สหรัยหัวนาค หน้าบันทำลายพุ่มช่อหางโต ผนังด้านนอกเป็นฝาปะกนเดิมเขียนลายทอง ด้านหน้าและหลังมีระเบียงยื่นออกมาทั้งสองด้าน บานประตูมี 5 ช่อง ประตูกลางด้านทิศตะวันออกจำหลักไม้เป็นลายก้านขดม้วนเป็นวงปิดทอง

ภายในศาลามีเสาแปดเหลี่ยม 14 ต้น เขียนลายรดน้ำ แต่เดิมคงมีฝากั้นแบ่งห้องพระโรงเป็น 2 ส่วน เป็นชั้นนอกและชั้นใน ผนังด้านในเขียนจิตรกรรมลายน้ำจาว แต่ปัจจุบันลบเลือนมาก ทางด้านทิศเหนือมีหน้าต่างพิเศษอยู่ 2 บาน ทำเป็นหน้าต่างโค้งคงจะออกแบบเป็นพิเศษสำหรับเป็นที่ประทับของผู้สูงศักดิ์ ศาลาการเปรียญที่วัดใหญ่สุวรรณารามนี้เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเชิงช่างชั้นครู และคงจะเป็นสิ่งบันดาลใจที่จะทำให้เกิดความนิยมในการสร้างศาลาการเปรียญในวัดต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบุรีต่อมา การบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามวัดใหญ่สุวรรณาราม ในสมัยพระเจ้าเสือนี้นักวิชาการหลายท่านเชื่อกันว่าคงจะรวมถึงการซ่อมลวดลายหน้าบันพระอุโบสถด้วย ส่วนหน้าบันซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลทางศิลปะไปจากพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม ได้แก่ หน้าบันวัดสระบัว

วัดสระบัว พระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดยาว 5 ห้อง กว้าง 2 ห้อง ฐานอาคารมีลักษณะโค้งตกท้องช้าง ผนังด้านนอกโดยรอบมีเสาอิงประดับลวดลายปูนปั้นที่บัวหัวเสาเป็นบัวแวง มีคันทวยไม้จำหลักทาสีแดงรับเต้าชายคาปีกนก ผนังด้านใต้เจาะหน้าต่าง 2 ช่อง ผนังด้านเหนือเจาะช่องหน้าต่าง 2 ช่องเช่นกัน แต่เจาะประตูเพิ่มตรงกลาง 1 ช่อง ทำมุขบันไดขึ้นได้ 2 ทาง ด้านหลังเจาะหน้าต่าง 1 ช่อง

ทางด้านตะวันออกหรือด้านหน้ามีซุ้มประตูทางเข้าเป็นรูปมงกุฎประดับลวดลายปูนปั้น หน้าบันด้านตะวันออกมีลวดลายปูนปั้นรูปเทพประทับยืนบนอสุรี ส่วนหน้าบันด้านตะวันตกเป็นรูปเทพประทับยืนบนอสุรีซึ่งนั่งบนดอกบัว

โครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้ประดู่วางบนกำแพงรับน้ำหนัก ผนังกำแพงหนาประมาณ 60 ซม. โครงสร้างหลังคาไม่มีจันทัน หลังคาทำซ้อน 2 ชั้น ผนังหลังคาปีกนกด้านข้างด้านละ 3 ตับ มุงกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสีน้ำตาลเหลืองและเขียว มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ลวดรักประดับกระจกลี ลักษณะภายในอาคารไม่มีเสา เพดานตีกรอบฝาไม้ปะกนเขียนลายดวงดารา คอสองปีกนกด้านหน้าเขียนลายมังกร ด้านหลังเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ชื่อ กลอน แป้ ล้วนแต่เขียนลายสีทองบนพื้นแดงทั้งหมด

วัดสระบัวเป็นวัดที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมสมบูรณ์และลงตัวที่สุดวัดหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี แบบสถาปัตยกรรมของวัดสระบัวนั้นมีลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกับวัดใหญ่สุวรรณาราม เช่น ลักษณะผนังด้านยาวของพระอุโบสถที่มีการยกระดับของผนังส่วนห้องกลางให้สูงขึ้น เพื่อให้สัมพันธ์กับจังหวะการลดชั้นหลังคา นอกจากนี้แล้วยังมีลวดลายปูนปั้นที่คล้ายคลึงกันอีกด้วย โดยเฉพาะลักษณะของหน้าบันปูนปั้นด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถทั้งสองนั้นอาจเรียกได้ว่าเป็นแบบลวดลายที่ส่งอิทธิพลให้แก่กัน หรือมีรูปแบบเดียวกัน และคันทวยนั้นคงจะได้รับอิทธิพลมาจากคันทวยของศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม ส่วนลักษณะของพระปรางค์คู่นั้น เป็นแบบที่คล้ายคลึงกับพระปรางค์ที่วัดโพธิ์ประทับช้างซึ่งสร้างในสมัยพระเจ้าเสือ

จากการพิจารณาลักษณะโดยรวมของพระอุโบสถวัดสระบัว ซึ่งมีลักษณะของฐานแบบโค้งตกท้องช้างและมีการเจาะช่องหน้าต่างที่ผนังด้านยาว ตลอด

จนการเปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมบางประการกับองค์ประกอบของพระอุโบสถและศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม รวมทั้งการพิจารณาลักษณะของพระรางค์ดังกล่าวแล้ว จึงอาจสรุปได้ว่า วัดสระบัวเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายนี้เอง แต่คงจะเป็นช่วงเวลาหลังจากการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดใหญ่สุวรรณารามแล้ว

ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าชุมชนเพชรบุรีในสมัยพระเจ้าเสือนี้ เป็นชุมชนที่มีหลักฐานความเคลื่อนไหวทางศิลปกรรมแบบประเพณีที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งในสมัยอยุธยาตอนปลาย

4.3.3.3.2 สมัยพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) พระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงพระเจ้าบรมโกศว่าได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามหลายแห่งและงานช่างบางประเภทในสมัยนี้มีความวิจิตรมาก เช่น การแกะลายเครื่องมุก เป็นต้น ในจังหวัดเพชรบุรีมีวัดซึ่งมีหลักฐานว่าได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ คือวัดเกาะแก้วสุทธาราม

วัดเกาะแก้วสุทธาราม พระอุโบสถมีผนังสีเหลืองผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผนังด้านข้างที่บทั้งสองข้าง ด้านหน้าและด้านหลังเจาะด้านละสองช่อง มีมุขหน้าและมุขหลัง เสารับมุขเป็นเสาปูนย่อมุมไม้สิบสอง ฐานอุโบสถมีลักษณะโค้งตกท้องช้าง

โครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้ประดับมีจันทันหลังคา 3 ตับ 2 ชั้น ลดชั้นมุขด้านหน้าและด้านหลัง โดยรอบพระอุโบสถ ประดิษฐานโบสถ์มาคู่ เสมอสร้างขึ้นจากหินทรายแดง ตั้งอยู่บนฐานสูงไม่มีชุ้มเสมา ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องอภินิหารเสนาและสัตตมหาสถาน นอกจากนี้แล้วก็ยังมีหลักฐานบันทึกเอาไว้ที่ผนังด้านทิศใต้ของพระอุโบสถว่ามีการสร้าง หรือบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถขึ้นในปี พ.ศ. 2277 รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ

อย่างไรก็ดี จากลักษณะรูปทรงของพระอุโบสถ

ที่มีผนังด้านข้างที่บนั้น ชวนให้เข้าใจว่าพระอุโบสถหลังนี้อาจจะมีอายุเก่าไปถึงสมัยอยุธยาตอนกลางก็เป็นได้ ส่วนหลักฐานปีที่มีการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถที่มีบันทึกเอาไว้ที่ผนังด้านทิศใต้นั้น เป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่งทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี เพราะหลักฐานดังกล่าวทำให้สามารถกำหนดอายุการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและการเขียนภาพจิตรกรรมได้อย่างแน่นอน ซึ่งหลักฐานเกี่ยวกับภาพจิตรกรรมนั้น นอกจากจะเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลปะสมัยอยุธยาแล้ว ภาพหลาย ๆ ภาพที่ปรากฏอยู่ก็อาจให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพสังคมของเมืองเพชรบุรีในสมัยอยุธยาตอนปลายได้อีกด้วย เช่น ภาพตลาด หรือภาพชาวยุโรปและชาวอาหรับ ก็อาจแสดงถึงความสัมพันธ์ของชุมชนเพชรบุรีกับชนต่างชาติในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี ส่วนภาพอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ ก็เท่ากับเป็นการบันทึกข้อมูลลักษณะของอาคารในสมัยนั้นอีกด้วย

หลักฐานการบันทึกปีที่มีการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเกาะฯ นี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยอยุธยาในเมืองเพชรบุรีเพียงชิ้นเดียวที่เป็นหลักฐานอันชัดเจนและมีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งซึ่งเกี่ยวกับการพัฒนาของโครงสร้างไม้ประดับที่วัดเกาะแก้วสุทธาราม คือการเพิ่มตัวไม้จันทันที่โครงสร้างหลังคา และจะเห็นความแตกต่างนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้นหากเปรียบเทียบโครงสร้างหลังคาวัดเกาะฯ กับโครงสร้างหลังคาวัดสระบัว ตัวโครงไม้จันทันนี้ เป็นโครงไม้ที่จะเพิ่มความแข็งแรงให้กับโครงสร้างหลังคาอย่างไรก็ดี เนื่องจากจำนวนวัดที่สำรวจมีไม่มากพอ การสรุปความเห็นในเชิงสถิติเกี่ยวกับพัฒนาการของโครงสร้างดังกล่าวจึงไม่อาจสรุปได้ชัดเจนนัก แต่ก็อาจตั้งเป็นข้อสังเกตจากการศึกษาในครั้งนี้ไว้ได้ว่า หากโครงสร้างหลังคาที่วัดเกาะฯ นี้เป็นโครงสร้างดั้งเดิมตั้ง

แต่สมัยพระเจ้าบรมโกศจริงแล้ว การพัฒนาด้านโครงสร้างหลังคาในจังหวัดเพชรบุรีในสมัยอยุธยา นั้น ผู้ศึกษาได้พบว่ามีการเสริมโครงจันทันต่อขึ้นที่วัดเกาะฯ ซึ่งอาจเป็นโครงสร้างตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมโกศ

วัดเขaban ไคอิฐ ผังบริเวณประกอบด้วยพระอุโบสถ เจดีย์ และพระวิหารตั้งเรียงกันตามแนวตะวันออก-ตะวันตก คล้ายวัดกุฎีดาวที่อยู่อยุธยา พระอุโบสถ ผังด้านทิศตะวันตกมีซุ้มประตูพร้อมบันไดทางขึ้น 2 ซุ้ม ทิศตะวันออกมีช่องหน้าต่างขนาดเล็ก 1 ช่อง ผังด้านข้างมีหน้าต่างสี่เหลี่ยมไม่มีซุ้มด้านละ 2 ช่อง เครื่องล่ายองประดับหลังคาพระอุโบสถประกอบด้วย ตัวล่ายองนาคสะดุ้ง ซ้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ หน้าบันพระอุโบสถประดับภาพปูนปั้นเป็นภาพลายกระหนก้านชดหางโตผสมกับลายพุ่ม กระจิงล้อมรอบตัวครุฑ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นภาพครุฑที่มีท่วงท่าสง่างามที่สุดของงานปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรี โครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้ประดุมิฉันทัน

พระวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระเจดีย์และพระอุโบสถ ผังด้านสกัดทั้งสองด้านมีซุ้มประตูทรงมณฑปด้านละ 1 ซุ้ม ผังด้านทิศเหนือและใต้มีหน้าต่างด้านละ 1 ช่อง ฐานโค้งตกท้องช้าง เครื่องตกแต่งหลังคาประกอบด้วย รวยระกา ซ้อฟ้า หางหงส์ หลังคา 3 ตับ 2 ซ้อน มุงกระเบื้องเคลือบสีเหลืองตัดขอบด้วยกระเบื้องสีเขียว โครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ประดุมิฉันทัน

พระเจดีย์กลมทรงสูง ฐานสิงห์ 8 เหลี่ยม ตั้งอยู่บนฐานปัทม์ มีบันไดทางขึ้นฐานประทักษิณ ระเบียงมีกระเบื้องปรุลายจีนสีเขียวประดับ

วัดเขaban ไคอิฐนี้ นักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นว่าหน้าบันนั้นเป็นงานที่ทำขึ้นหลังจากงานประดับที่วัดไผ่ล้อม⁽¹²²⁾ ราวสมัยพระเจ้าบรมโกศหรือหลังจากนั้นลงมา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีความเห็นว่าหน้า

บันนั้น “.....เป็นฝีมือปลายกรุงเก่าฤๅต้นกรุงทพฯ.....”⁽¹²³⁾ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าวัดเขaban ไคอิฐคงจะถูกสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นในช่วงท้ายของสมัยอยุธยาตอนปลาย อนึ่ง น่าสังเกตว่าลักษณะโครงสร้างหลังคาและลักษณะเครื่องตกแต่งหน้าบันของพระอุโบสถและพระวิหาร นั้นมีความแตกต่างกัน โดยที่โครงสร้างหลังคาและเครื่องตกแต่งหน้าบันของพระอุโบสถนั้นดูจะมีความประณีตมากกว่า ทั้งนี้ อาจจะเป็นความประสงค์ของช่างที่ต้องการเน้นความสำคัญของพระอุโบสถก็เป็นได้นอกจากนี้แล้ว วัดเขaban ไคอิฐและวัดสระบัวนั้นเป็นวัดที่สร้างขึ้นทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวเมืองเดิมทั้งสองวัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนเมืองเพชรบุรีในสมัยอยุธยาตอนปลายมายังบริเวณพื้นที่ดังกล่าวอีกด้วย

4.3.3.3.3 **สรุป** จากบันทึกของชาวฝรั่งเศส ทำให้เราทราบว่าเมืองเพชรบุรีในช่วงอยุธยาตอนปลาย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ลงมาสภาพเศรษฐกิจในตัวเมืองคงจะรุ่งเรืองมาก เพราะเหตุว่าเป็นชุมทางสำคัญ เป็นท่าเรือสำหรับส่งสินค้าออกที่สำคัญ เช่น ข้าว และคงเป็นศูนย์การค้าที่สำคัญอีกด้วย ชุมชนมีการขยายตัว โดยเฉพาะการขยายตัวของชุมชนบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวเมืองเดิมบริเวณวัดสระบัว วัดเขaban ไคอิฐ

สำหรับสกุลช่างเพชรบุรีก็มีการพัฒนาตัวเองขึ้นมาในช่วงนี้ มีผลงานทั้งด้านจิตรกรรมประติมากรรม และสถาปัตยกรรม อยุธยาตอนปลายจึงเป็นยุคทองของเพชรบุรี ที่มีความรุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและศิลปกรรมอย่างแท้จริง

5. สรุปความ

5.1 ชุมชนเพชรบุรี

ชุมชนเพชรบุรีในสมัยทวารวดีคงจะมีการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนอย่างถาวรและหนาแน่นขึ้น ตั้งแต่ราว

พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา การเติบโตของชุมชนนั้น คงจะเกิดจากการที่บริเวณพื้นที่นี้เป็นที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นจุดพักการเดินทาง ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่ไม่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบทำให้เข้าใจได้ว่าชุมชนนี้ ไม่น่าที่จะเป็นชุมชนที่ใหญ่มากนัก และคงจะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากชุมชนที่อยู่ตอนเหนือ เช่น นครชัยศรี คุบัวฯ และชุมชนที่อยู่ทางใต้ ประชากรคงจะใช้ภาษาขอมญเป็นหลักและนับถือพุทธศาสนา

สมัยพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งทางกายภาพและทางสังคมของชุมชนเพชรบุรี เนื่องจากมีการพัฒนาจากชุมชนบ้านเป็นชุมชนเมืองอย่างแท้จริงและคงจะมีผู้ปกครองเมืองแล้ว ชุมชนเพชรบุรีได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเขมรทั้งในด้านของความเชื่อและทางระเบียบสถาปัตยกรรม เห็นได้จากการสร้างเมืองและวัดกำแพงแลง ตลอดจนการนับถือพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ซึ่งหมายถึงการยอมรับพุทธศานามหายานเป็นความเชื่อหลักของชุมชน

สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นสมัยที่คนไทยเริ่มเข้ามามีอำนาจทางการเมืองอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองเพชรบุรีก็คงจะมีการติดต่อหรือมีความสัมพันธ์กับรัฐไทยต่าง ๆ โดยที่อาจจะมีการติดต่อกับสุโขทัย ในทางใดทางหนึ่ง เช่น ในทางการเมืองหรือในทางการค้า แต่น่าจะมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับทางกลุ่มมอญโยธา - สุวรรณภูมิมากกว่าทางสุโขทัย ในสมัยนี้เพชรบุรีมีการติดต่อกับจีน และคงจะมีความสัมพันธ์ด้านการค้ากัน ฐานะการเป็นเมืองท่าคงจะเริ่มขึ้นในช่วงเวลานี้

สมัยอยุธยา กรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 1893 และมีหลักฐานว่าในปี พ.ศ. 1899 นั้นเมืองเพชรบุรีได้ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาแล้ว ในขณะที่เดียวกันการสถาปนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นเป็นหลักของเมืองในสมัยต้นอยุธยา ก็แสดงให้เห็นว่าเมืองเพชรบุรีมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มเมือง

ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ความสัมพันธ์กับต่างประเทศในช่วงเวลานี้คงจะเป็นการติดต่อกับขายกับจีนเป็นหลัก ส่วนชาวโปรตุเกสนั้นก็เริ่มเข้ามาติดต่อกับไทยในปี พ.ศ. 2054 และการใช้เส้นทางลัดข้ามคาบสมุทรจากตะนาวศรีไปยังอยุธยาจะทำให้เพชรบุรีเป็นที่รู้จักของชาวยุโรปมากขึ้น ในขณะที่ไทยเริ่มผูกมิตรกับชาวยุโรปนั่นเอง สงครามกับพม่าก็เริ่มขึ้นในรัชสมัยของพระไชยราชาธิราชในปี พ.ศ. 2081 และเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เพชรบุรีต้องมียุทธการที่เกี่ยวข้องกับการสงครามต่อมา

ไทยต้องเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2112 ความอ่อนแอของอยุธยาเป็นเหตุให้เขมรเกิดความลำพองใจ และเขมรก็เข้ามาโจมตีเมืองเพชรบุรีถึงสองครั้งในปี พ.ศ. 2113 และปี พ.ศ. 2115 ในปี พ.ศ. 2115 นั้น พระยาละแวกก็กวาดต้อนชาวเพชรบุรีไปเมืองเขมรเสียมาก เมืองเพชรบุรีในช่วงเวลานี้คงจะอยู่ในสภาพที่ระส่ำระสายอย่างหนัก สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกอบกู้เอกราชให้กับชาติไทย ทรงควบคุมเมืองมะริดและตะนาวศรีอันเป็นศูนย์กลางการค้าด่านมะริด - ตะนาวศรี มีผลให้เส้นทางการค้าอินเดีย - มะริด - อยุธยา เจริญขึ้นและคงจะทำให้ชุมชนเพชรบุรีมีความคึกคักขึ้น เพราะมีผู้เดินทางผ่านมากขึ้น และคงจะมีการใช้ท่าเรือเพิ่มขึ้นอีกด้วย วัดใหญ่สุวรรณารามก็คงจะถูกสร้างขึ้นในช่วงที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเพชรบุรีกำลังเริ่มขยายตัวดีขึ้นนั่นเอง

ยุคทองของเพชรบุรีคงจะอยู่ ในช่วงอยุธยาตอนปลาย เพราะมีฐานะเป็นทั้งชุมทางสำคัญ ท่าเรือส่งสินค้าออกที่สำคัญ และเป็นศูนย์การค้า จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจดีมาก ชุมชนมีการขยายตัวขึ้นทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของตัวเมืองเดิม การสร้างงานสถาปัตยกรรมมีมากขึ้นกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมาและสกุลช่างศิลปกรรมเพชรบุรีก็ได้มีการพัฒนาขึ้นมาในช่วงเวลานี้อีก

5.2 สถาปัตยกรรมเพชรบุรี

ลักษณะงานสถาปัตยกรรมแบบประเพณีในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น ตัวอย่างที่ชัดเจน ได้แก่ ผังบริเวณของวัดมหาธาตุวรวิหาร ส่วนลักษณะและช่วงเวลาการก่อสร้างพระปรางค์และพระวิหารหลวงนั้นไม่สามารถยืนยันได้แน่นอน เนื่องจากว่าได้ผ่านการบูรณะปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง อย่างไรก็ตามหลังจากการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุในสมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว ก็ไม่มีตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมแบบประเพณีที่สำคัญที่จะกล่าวได้แน่นอนว่าเป็นงานสมัยอยุธยาตอนต้นให้ศึกษาได้อีก

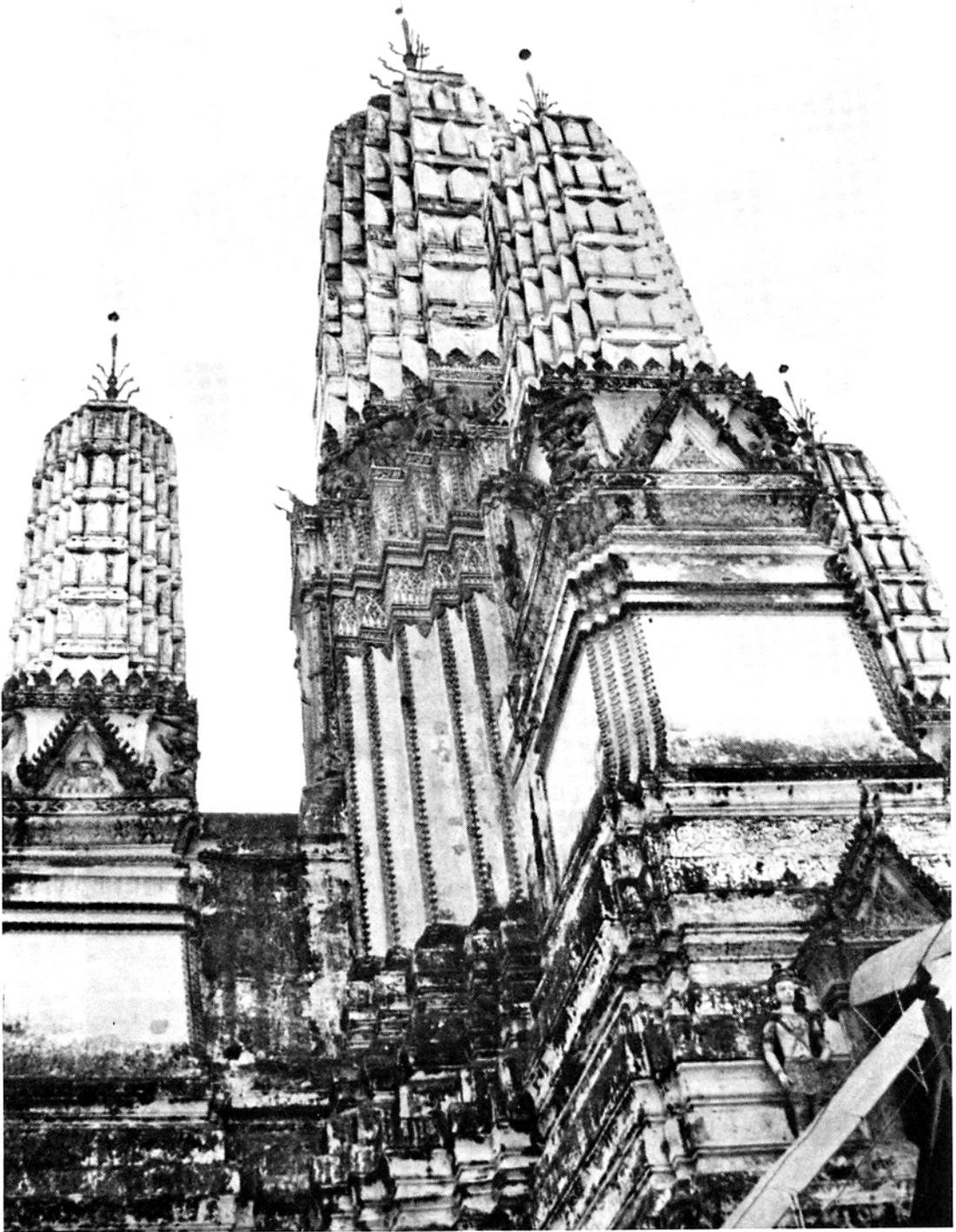
สถาปัตยกรรมแบบประเพณีในเมืองเพชรบุรีเริ่มมีพัฒนาการที่ชัดเจนขึ้นราว ๆ ช่วงท้ายของสมัยอยุธยาตอนกลาง และอาจเป็นไปได้ว่าในราว ๆ สมัยพระเจ้าปราสาททองได้มีการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณารามขึ้น ลักษณะที่สำคัญของพระอุโบสถหลังนี้คือฐานตักห้องข้างไม่มากนัก ผังด้านข้างที่ปิดตลอด มีเสาร่วมใน และมีหน้าบันซึ่งตัวลายของนั้นเป็นแบบนาคสะดุ้งสองจังหวัด

ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมที่เด่นและมีคุณค่าทางศิลปกรรมเป็นจำนวน

มากขึ้นกว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา นักวิชาการเชื่อกันว่า ในสมัยพระเจ้าเสือ่นั้นได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญขึ้นที่วัดใหญ่สุวรรณารามโดยที่คงจะมีการบูรณะพระอุโบสถครั้งใหญ่และมีการก่อสร้างศาลาการเปรียญซึ่งเดิมอยู่ที่อยุธยาอีกด้วย นอกจากนี้แล้วก็ยังมีผลงานทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญอื่น ๆ อีก เช่น พระอุโบสถวัดสระบัว ซึ่งอาจสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าเสือภายหลังจากการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดใหญ่ฯ ส่วนพระอุโบสถวัดเกาะฯ นั้นมีหลักฐานว่าได้มีการสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ และวัดเขาบันไดอิฐนั้นคงจะถูกสร้างขึ้นในช่วงสุดท้ายของสมัยอยุธยาตอนปลาย

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของโบสถ์วิหารซึ่งสร้างขึ้นในเมืองเพชรบุรีในสมัยอยุธยานั้น กล่าวได้ว่ามีลักษณะหลักทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่ ผังบริเวณ ผังอาคาร รูปทรง โครงสร้าง ที่ได้รับอิทธิพลมาจากอยุธยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเด่นที่องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางประการ เช่น หน้าบันประดับปูนปั้น ลักษณะของตัวลายของซึ่งเป็นแบบนาคสะดุ้งสองจังหวัด และคันทวยลายหน้าตักแทนเป็นต้น

รูปที่ 1 วัดมหาธาตุวรวิหาร : พระปรางค์

รูปที่ 2 วัดใหญ่สุวรรณาราม

รูปที่ 3 วัดไผ่ล้อม : ภาพปูนปั้น

รูปที่ 4 วัดสระบัว : พระอุโบสถ

รูปที่ 5 วัดเกาะแก้วสุทธาราม : พระอุโบสถ

รูปที่ 6 วัดเขابันไดอิฐ : พระอุโบสถ

รูปที่ 7 วัดสนามพราหมณ์ : พระอุโบสถ

เชิงอรรถ

1. “ได้พบเครื่องมือหินกระเทาะในบริเวณภาคใต้ทั้งหมด 3 ชั้น อีก 2 ชั้นพบที่เขื่อนเพชรอำเภอบราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งก็ไม่ห่างจากจังหวัดเพชรบุรีมากนัก ส่วนอีกชั้นหนึ่งได้พบที่ อำเภอดตะกั่วป่า จังหวัดพังงา” ชิน อยู่ดี, ดินแดนภาคใต้สมัยก่อนประวัติศาสตร์ 2521, หน้า 12.
2. ชิน อยู่ดี, เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.
3. เฟิงอ้าง, หน้า 14.
4. เฟิงอ้าง, หน้า 15.
5. ไกรสิทธิ์, ได้พยายามอธิบายถึงกลุ่มเชื้อชาติของมนุษย์ในช่วงหินใหม่ที่มีการอพยพลงทางใต้เหล่านี้ และได้แบ่งกลุ่มออกมาดังนี้
 - (ก) พวก Proto-Malayan เป็นบรรพบุรุษของคนที่อยู่ตามที่ราบสูง (Plateaux) ของอินโดจีนตอนกลาง พวก Dayak ในบอร์เนียวและ Igonots ในฟิลิปปินส์ คงจะเป็นกลุ่มเดียวกัน
 - (ข) พวก Deutero - Malaysians
 - (ค) พวก Thai - Vietnamese
 - (ง) พวก Indonesian - Melanesian (mon - Khmer) โปรดดู Grolier, Indochina. 1962, หน้า 26 - 27.
6. Grolier, เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.
7. Grolier, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.
8. Grolier, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.
“พูนัน” คงจะมีศูนย์กลางอยู่ บริเวณปากแม่น้ำโขง โปรดดู Briggs. The Ancient Khmer Empire, 1974, หน้า 13.
9. พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทัศนียภาพก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, 2523, หน้า 13.
10. พิริยะ ไกรฤกษ์, เฟิงอ้าง, หน้า 10.
11. พิริยะ ไกรฤกษ์, เฟิงอ้าง, หน้า 13.
12. Wales, The Malay Peninsular in Hindu Times, 1976, หน้า 22 - 23.
13. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.
14. พิริยะ ไกรฤกษ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.
15. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 23, และพิริยะ ไกรฤกษ์ เห็นว่าอาจจะอยู่ที่อำเภออุททอง สุพรรณบุรี (ดู พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปในประเทศไทย 2528, หน้า 8).
16. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.
17. เฟิงอ้าง, หน้า 23 - 24.
18. เมืองตะโกลา (Takola) เป็นเมืองท่าที่พ่อค้าอินเดียรู้จักมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8 (ดู Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 21) Wales เชื่อว่าเมืองตะโกลาคือเมืองตะกั่วป่า (Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 3).
19. Briggs, The Ancient Khmer Empire, 1974, หน้า 23, และ Wales เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 - 10.
20. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.
21. Briggs, เรื่องเดียวกัน, 1974, หน้า 23.
22. กรมศิลปากร, โบราณวิทยาเรื่องเมืองอุททอง, 2509, หน้า 19.
23. Briggs, เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.
24. Briggs, เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.
25. กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน หน้า 19.
26. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 10 - 11.
27. พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทัศนียภาพก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, หน้า 31.

28. พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย**, หน้า 6-7.
29. พิริยะ ไกรฤกษ์, **ศิลปทัศนียภาพก่อนพุทธศตวรรษที่ 19**, หน้า 16-17.
30. พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย**, หน้า 20-21.
31. เพิ่งอ่าง, หน้า 22.
32. เพิ่งอ่าง, หน้า 25-26.
33. ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, หน้า 4-5.
34. ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, **"การสำรวจและศึกษาร่องรอยชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในจังหวัดเพชรบุรี"** เอกสารประกอบการสัมมนา, ปรินญาบัณฑิต, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533, หน้า 4.
35. ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 4-5.
36. ธิดา สาระยา, **"เมืองก่อนรัฐ (Proto-State)"**, ในการสัมมนาประวัติศาสตร์โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมมนครปฐม, 2525, หน้า 6.
37. ขณะนั้นอำนาจของพุนัน ซึ่งเคยรุ่งเรืองและมีอำนาจทางการเมืองอยู่ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-11 ได้เสื่อมอำนาจลงไปแล้ว (ดู ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, หน้า 2-3).
38. ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, **เมืองโบราณบริเวณชายฝั่งทะเลเดิมของที่ราบภาคกลางในประเทศไทย**, 2524, หน้า 49.
39. ศรีศักร วัลลิโภดม, **"นครชัยศรีกับเส้นทางคมนาคมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา"** ใน **"สังคมวัฒนธรรมภาคตะวันตกศึกษา"** ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531, หน้า 333.
40. ศรีศักร วัลลิโภดม, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 333.
41. มานิต วัลลิโภดม, **"เมืองอู่ทอง"** โบราณวิทยา **เรื่องเมืองอู่ทอง** กรมศิลปากร 2509, หน้า 95.
42. อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, **แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐ สถาปัตยกรรมสกุลช่างขมรและศรีวิชัย**, 2524, หน้า 63-71, และ Wales, Dvaravati, 1969, หน้า 24-25.
43. ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล, **"บทวิจารณ์เรื่องเมืองอู่ทองของนายมานิต วัลลิโภดม"** โบราณวิทยา **เรื่องเมืองอู่ทอง**, 2509, หน้า 104-105.
44. พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลป์ ในประเทศไทย**, 2528, หน้า 42-45, และ ดร.บัวเชอ-ลิเยร์ อธิบายว่าอาจร้างไปเพราะสงคราม 3 เล้าระหว่างหริภุญชัย ละโว้ นครศรีธรรมราช ในพุทธศตวรรษที่ 16 ก็ได้ (ดู-โบราณวิทยา **เรื่องเมืองอู่ทอง**, หน้า 105) และยังอธิบายต่อไปว่าเมื่อทิ้งเมืองอู่ทองแล้ว ชาวอู่ทองอาจอพยพไปอยู่ที่บ้านไร่รัก (พุทธศตวรรษที่ 16) และพระเจ้าอู่ทองก็อาจเสด็จจากที่นั่นไปสร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นใหม่ (พุทธศตวรรษที่ 19 ดู โบราณวิทยา **เรื่องเมืองอู่ทอง**, หน้า 104)
45. ศรีศักร วัลลิโภดม, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 333.
46. อย่างไรก็ตามในสมัยทวารวดีตอนต้น แนวชายฝั่งทะเลคงจะอยู่ลึกกว่าปัจจุบัน นครชัยศรีควรจะอยู่ใกล้ฝั่งทะเลในช่วงเวลานั้น (ดู-ผ่องศรี วนาสิน และทิวา ศุภจรรยา, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 46).
47. พิริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลป์ ในประเทศไทย**, หน้า 27.
48. ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, หน้า 43.
49. พิริยะ ไกรฤกษ์, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 34.
50. พิริยะ ไกรฤกษ์, **"ประติมากรรมสมัยมอญที่เมืองนครปฐม"** ในการสัมมนา **ประวัติศาสตร์**

- โบราณคดี และศิลปวัฒนธรรมนครปฐม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525, หน้า 8-9.
51. ศรีศักร วัลลิโภดม, “ราชบุรี เมืองเก่าที่ถูกลืม” วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 16 เล่ม 2, 2533, หน้า 31.
 52. Wales, Dvaravati, หน้า 56.
 53. พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลป์ ในประเทศไทย, หน้า 54.
 54. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.
 55. เฟิงอ่าง, หน้า 53.
 56. ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.
 57. กรมศิลปากร, จารึกในประเทศไทย เล่ม 2, 2529, หน้า 2.
 58. ธิตา สาระยา, ศรีทวารวดี, 2533, หน้า 167.
 59. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 120-127.
 60. อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.
 61. ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.
 62. บัวเชอลิเยร์, โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง, หน้า 16.
 63. ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-51.
 64. ศรีศักร วัลลิโภดม, “ราชบุรี เมืองเก่าที่ถูกลืม” วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 16 เล่ม 2, 2533, หน้า 33.
 65. ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.
 66. เฟิงอ่าง, หน้า 69-72.
 67. เฟิงอ่าง, หน้า 65.
 68. เฟิงอ่าง, หน้า 52-57.
 69. ลูกบัตินี้เป็นของที่มาจากอินเดียและแพร่หลายอยู่ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16), (ดูพรชัย สุจิตต์, “ลูกบัตินอินเดียและที่พบในประเทศไทย” วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 15 เล่มที่ 1, 2533, หน้า 72-73).
 70. ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.
 71. ศรีศักร วัลลิโภดม, “ราชบุรี เมืองเก่าที่ถูกลืม” วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 16 เล่มที่ 2, 2533, หน้า 46.
 72. เฟิงอ่าง, หน้า 47.
 73. เฟิงอ่าง, หน้า 47.
 74. พระพุทธรูปแบบอมราวดีที่ได้พบทางใต้ที่พบที่สุโขทัย จังหวัดสุโขทัย (ดู พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย, หน้า 20).
 75. การเดินทางโดยใช้เส้นทางนี้อาจมีความสัมพันธ์กับการเกิดชุมชนที่บ้านโคกเศรษฐีและบริเวณบ้านดอนเตาอิฐก็ได้ เนื่องจากเป็นจุดที่เหมาะสมสำหรับเป็นที่พักการเดินทางในช่วงเวลาสั้น ๆ แล้วจึงเดินทางต่อไป - สุนนท์
 76. Wales, The Malay Peninsular in Hindu Times, 1978, หน้า 47-48, และพิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19, หน้า 122-123, เทวรูปพระวิษณุ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับพระวิษณุที่เวียงสระนี้ได้พบอีก 2 องค์ที่ดงศรีมหาโพธิ์ (Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 48).
 77. บัวเชอลิเยร์ “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับสถานที่ตั้งอาณาจักรพูนัน” โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง, หน้า 16.
 78. เรื่องนี้จะต้องมีการศึกษาทางโบราณคดีต่อไป แต่ให้สังเกตว่าหากมีการตั้งชุมชนขึ้นในบริเวณเมืองปัจจุบันจริง พื้นที่นี้ในสมัยทวารวดีจะเป็นพื้นที่ตามชายขอบของชุมชนทวารวดีที่หนองปรัง

- ซึ่งหมายถึงการอยู่นอกเขตของชุมชนซึ่งนับถือ พุทธศาสนา - *สุนนท์*
79. ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.
80. พิริยะ ไกรฤกษ์, ในการสัมมนาประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปวัฒนธรรมนครปฐม, หน้า 4, พิริยะ ยังได้ให้ข้อมูลว่า ได้มีการฟื้นฟู นครปฐมให้เป็นชุมชนขนาดย่อมอีกครั้งหนึ่งในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในราวปี พ.ศ. 1724 - 1762 เพราะว่าได้พบศิลปวัตถุจำนวนมากที่พบในบริเวณพระประโทน.
81. เมืองสิงห์ มีกำแพงชั้นในขนาด 810 เมตร \times 1,000 เมตร หรือเนื้อที่ 0.81 กม.² มีกำแพง ล้อมรอบ 7 ชั้น เมืองโบราณที่สระโกสินารายณ์ มีกำแพงขนาด 960 เมตร \times 960 เมตร หรือมีเนื้อที่ = 0.92 กม.² เมืองสุโขทัยขนาด 1,810 \times 1,400 เมตร หรือ = 2.534 กม.²
82. กลุ่มปราสาทประธานนี้มีอยู่ 5 องค์เรียงกันไปตามทิศเหนือ และใต้ และทิศตะวันออกตะวันตกตามระเบียบของคติพุทธศาสนาหายาน รูปเคารพที่สำคัญมี 3 องค์ คือ พระพุทธรูปขนาดปรก พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและนางปรัชญาปารมิตา - *สุนนท์* ที่ปราสาทเมืองสิงห์ได้พบรูปเคารพทั้ง 3 คือ พระพุทธรูปขนาดปรก พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และนางปรัชญาปารมิตา ที่ปราสาทองค์กลางคือตั้งรวมกันทั้ง 3 องค์ในปราสาทกลางองค์เดียว (วารสารศิลปากร, ปีที่ 30 เล่ม 3, กรกฎาคม, 2529).
83. ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, "ศิลาจารึกพระขรรค์," วารสารศิลปากร, ปีที่ 10 เล่ม 2, พ.ศ. 2509.
84. ถ้ามองในลักษณะของภูมิภาคแล้วจะเห็นว่า เมืองเพชรบุรีอยู่ในตำแหน่งที่เส้นทางคมนาคมทางบกและทางน้ำมาตัดกัน ฉะนั้นจึงอยู่ในตำแหน่งที่เป็นเครือข่ายการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ สามารถติดต่อทางบกไปทางใต้หรือทางเมืองตะนาวศรี แล้วออกอ่าวเบงกอลได้หรือจากเพชรบุรีก็สามารถติดต่อกับบริเวณภาคกลางของประเทศไทยได้ ทั้งทางถนนท้าวอู่ทองและทางน้ำคือเดินเรือไปเข้าแม่น้ำแม่กลอง ทำเงินและแม่น้ำเจ้าพระยาได้สะดวก หรือจะติดต่อไปทางอื่นก็ได้ - *สุนนท์*
85. มีผู้กล่าวว่า เคยได้พบรูปพระอุมา เมื่อปี 2499 แต่ไม่สามารถศึกษาได้ เพราะไม่ทราบว่าจะอยู่ที่ใด - *สุนนท์* (ดู - สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, พ.ศ. 2500, จังหวัดเพชรบุรี).
86. Wales, เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.
87. กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุงานฉลอง 100 ปี ลายสีไทย**, 2526, หน้า 16 - 17.
88. สืบแสง พรหมบุญ, **ความสัมพันธ์ในระบบ บรรณาการของจีนกับไทย**, 2525, หน้า 72.
89. กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย**, 2526, หน้า 20.
90. เฟิงอ้าง, หน้า 20.
91. ชื่อเมือง "เพชรบุรี" นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงให้พรรคอธิบายว่าเป็นภาษาสันสกฤต ดู Smithies, Michael, Early Accounts of Petchaburi, 1987, หน้า 1 - 2.
92. สืบแสง พรหมบุญ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 76. และจิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายว่า จีน จัดเมืองเพชรบุรีเอาไว้ในฐานะ "เจิง" = นคร ไม่จัดเป็น "กว้อ" ซึ่งหมายถึงประเทศ (จิตร ภูมิศักดิ์, **สังคมไทยในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา**, หน้า 220 - 221).
93. ศรีศักร วัลลิโภดม "ราชบุรีเมืองท่าที่ถูกลืม", วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 16 เล่ม 2. 2533,

- หน้า 34 - 35.
94. กรมศิลปากร, **จารึกสุโขทัย**, หน้า 182, และ พริยะ ไกรฤกษ์ ให้อายุไว้ว่าอาจจะจารึกขึ้นในราวปี พ.ศ. 1887 (ดู พริยะ ไกรฤกษ์, **ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย**, หน้า 418).
 95. กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย**, หน้า 188.
 96. ท่านพระมหาเถรศรีศรีท้าวพามุณี ท่านเดินทางมาที่เพชรบุรี เนื่องด้วยเหตุใด เป็นเรื่องน่าคิด แต่เรื่องราวของท่านในส่วนนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุและการบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ เป็นส่วนใหญ่ (ดู **จารึกสมัยสุโขทัย**, หน้า 182-188). - *สุนนท์*
 97. ตามทางศึกษาศิลปอยุธยาของ น. ณ ปากน้ำ (ดู **ศิลปอยุธยา**, 2516, หน้า 84-90).
 98. จิตร ภูมิศักดิ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-119.
 99. สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, **จดหมายเหตุระยะทางไปมณฑลราชบุรี**, 2516, หน้า 6-7.
 100. เพิ่งอ้าง, หน้า 21-22.
 101. น. ณ ปากน้ำ, **ศิลปบนใบเสมา**, 2524, หน้า 34-35.
 102. กรมศิลปากร, **ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา**, 2527, หน้า 6-7.
 103. O'connor, Mandalay, 1986, หน้า 406-407.
 104. อ้างจาก สุนทร ชูตินทรานนท์, "ลักษณะเฉพาะของเมืองนครศรีธรรมราช," **เมืองโบราณ**, ปีที่ 17 ฉบับที่ 1, หน้า 44-48.
 105. สมเด็จพระเจ้า, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ไทยรบพม่า**, 2520, หน้า 8.
 106. สมบูรณ์ แก่นตะเคียน, **ประวัติศาสตร์เมืองเพชรบุรี**, 2520, หน้า 7.
 107. ชุนวิจิตรมาตรา, **ประวัติการค้าไทย**, 2516, หน้า 188-189.
 108. O'connor, Mandalay, 1987, หน้า 406 และเส้นทาง อินเดีย-มะริด-อยุธยา นี้เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวยุโรปว่าเป็นเส้นทางที่สั้นที่สุดสำหรับการเดินทางระหว่างอินเดียและสยาม (ดู O'connor, เรื่องเดียวกัน 1987, หน้า 404).
 109. ชุนวิจิตรมาตรา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 267.
 110. น. ณ ปากน้ำ, **ศิลปอยุธยา**, หน้า 98-99.
 111. ชุนวิจิตรมาตรา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 267-268.
 112. กรมศิลปากร, **จดหมายเหตุการเดินทางของพระสังฆราชแห่งเบริช ประมุขมิสซังสู่อาณาจักรอินโดจีน**, 2530, หน้า 44.
 113. สมเด็จพระเจ้า, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ไทยรบพม่า**, หน้า 278.
 114. กรมศิลปากร, **การเดินทางของบาทหลวงตาชาร์ด**, 2521, หน้า 126.
 115. อ้างจาก, ฉัตรชัย อักษรศิลป์ และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.
 116. กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, 2521, หน้า 60-61.
 117. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 48, **จดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศส**, พิมพ์ในงานปลงศพนางนันทประชา (สายหยุด เจียรนัย), พ.ศ. 2472, หน้า 132.
 118. ชุนวิจิตรมาตรา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 294-295.
 119. น. ณ ปากน้ำ, **เที่ยวชมศิลป**, หน้า 40.
 120. สันติ เล็กสุขุม, **ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย**, 2532, หน้า 92.
 121. น. ณ ปากน้ำ, **ศิลปอยุธยา**, หน้า 81.
 122. สันติ เล็กสุขุม, เรื่องเดียวกัน, หน้า 92-93.
 123. สมเด็จพระเจ้า, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.